

Dochody Korony Polskiej

pochoǳą

1. z Poglownego, od ktorego nikt nie
jest wolny, y ktore w Wielkiej Pol-
szcze corok 2,000481, w małej Pol-
szcze zaś 1,939995 Polskich Złotych
wynosi, a tak w całej Polszcze 3,940476
2. z Podatku, który Poddani Dobr
Krolewskich miasto hyberny płacą
y który w Wielkiej - na 326871,
w Małej zaś Polszcze, na 371679
Złotych Polskich wynosi, a tak w
całej Polszcze - - 698550
3. z Podatku, który Rzymskie Kato-
lickie, y z nim złączone Greckie
Duchowieństwo, miasto kyberny
płaci, y ktore czyni - 353407
4. z Poglownego Żydowskiego, kto-
re wynosi - - 220000
5. z Kwarty, którą Dzierżawcy y
Possessorowie Dobr Krolewskich
płacą y czwartą częścią Dochodow
tychże Dobr miałyby bydź, ale teraz
ledwie dwudziestą część czyni. W
wielkiej Polszcze ona wynosi 60720,
a w Małej Polszcze 87897 Złotych
Polskich, a tak ze wszystkim 148617
6. z Nowej Kwarty, która do utrzy-
mania Artyleryi jest wprowadzona,
y od

y od Possessorow Dobr Krolew-
skich płacona bywa; Wynosi ona
w Wielkiej 49324, w Małej zaś
Polszcze 68474 Złotych Polskich;
Ze wszystkim - - 117798

7. z Podatku, od 20tego morgu
Gruntow Krolewskich, który nie-
wiele czyni; Służy zaś do Susten-
tacyi iednego Regimentu Piecho-
ty, y wynosi - - 107200

8. z Cel, ktore z innymi Docho-
dami Rzeczypospolitey, wynoszą
około - - 500000

A tak wszystkie roczne Dochody z
Korony, wynoszą około 6,086048 Zło-
tych Polskich,

ktore 1,521012 Talerow uczynią. Z tey
Summy płacić potrzeba:

Na woysko Koronne 5,420856 Złot. Pol.

Na Artillerią - 147798

Jeszcze odchodzi - 16468

Wszystko ze wszystkim 5,585122 Złotych
Polskich.

Reszt, który około 500926 Złotych Pol-
skich czyni, idzie do Skarbu Koronnego,
y na inne potrzeby Rzeczy pospolitey
służy.

D

Dochody

Dochody z Litwy

pochodzą:

1. z Hyberny od Dobr Kro-	
lewskich, która czyni	487661 Złot.
2. z Podatku na Trunki albo	Pol.
napoie - - -	492300
3. z Pogłównego Żydowskiego	60000
4. z Podatku na Dymy, po 7	
Złotych y $9\frac{1}{2}$ groszy	927666
5. z Kwarty, y pieniędzy dla	
Artilleryi - - -	54000
6. z Cei, y innych Dochodow,	
które wynoszą około	300000

Facit - 2,321627 Zło-
tych Polskich,

które 580407 talerow czynią. Ztey Sum-
my odchodzi dla Wóyska Litewskiego,
2,067627 Złotych Polskich, a dla Artileryi
69000, ze wszystkim 2,136627 Złotych
Polskich: a tak, do Skarbu Litewskiego,
na inne potrzeby Rzeczy pospolitey
wchodzi, około 185000 Złotych Polskich.
Wszystkie tedy dochody roczne Rze-
czypospolitey, wynoszą około 2101419
Złotych Cesarzkich, z których 171481
do Skarbu wchodzi. Chociaż tedy Do-
chody Rzeczypospolitey, podług tego
opisania, barzo są szczupłe: Iednakowoż
wystarczają na ordynaryjne wydatki, po-
nieważ

nieważ Ekonomie Krolewskie służą do Onegoż Sustentacyi; Starostwa zaś y Krolewsczyzny dostatecznym są zrodłem na inne potrzeby.

§ 18. Na koniec potrzeba ieszcze nieco, o Żołnierstwie Polskim, powiedzieć. Rzeczpospolita mogłaby bardzo wielkie woysko trzymać, ponieważ Polska, wielką ma obfitość dobrych Koni; Polacy zaś przy dobrym dozorze y karności, wybornymi mogliby być żołnierzami. A przecie, w całej Europie niema Krolestwa tak słabego, y ktoregoby się sąsiedzi jego mniej obawiali, iak Polska. Przyczyna tego jest ta; że do pomnożenia Woyska, potrzebaby było nowych podatkow; te zaś na Seymie musieliby być uchwalone; która uchwała nigdy do skutku nieprzydzie, ponieważ niezgoda jednego Posła, wszystkie obrady wniwecz obrocić może. Za dawnych czasow w Polsce nieznano Woyska, ustawicznie na żołdzie będącego; ale, czasu potrzeby, cała Polska w Pole wychodziła. Litwa 1551 naypierwey poczęła, woysko ustawiczne, dla obrony granic swoich, na żołdzie trzymać; Polacy zaś, za ich przykładem poszli, y pewnych Żołnierzy, dla obrony granic, od Najazdow łupieżnych swoich sąsiadow, postawili,

nowili, którzy żołd swoy mają z czwartey części dochodow Dobr Krolewskich Stolarowych, iedynie do tego naznaczonych. Żołnierze ci, ztąd nazwisko Kwarcianow, wziali: Ale ponieważ oni, do obrony Państwa niewystarczali, innych tedy ieszcze żołnierzy werbowano, a na Jazdę y Piechotę podzielono; Pierwsza iednak za lepszą bywa miana. Całe Woysko dzieli się na Koronne y Litewskie. Koronne Woysko złożone iest, z woyska Narodowego zaciągu, y Cudzoziemskiego. Pierwsze w Polskim chodzi stroiu, y wszystko iest Jazda; Nazywaią się zaś, częścią Hufarami, częścią Pancernymi. Hufarzy są ciężką Kawaleryą y wszystko Szlachta, którzy mają Rang Officerski: Nazywaią się Towarzyszami. Każdy bierze rocznego Żołdu 448 Złotych Polskich. Pancerni, letko są uzbroieni, iednakowoż noszą Pancerz. Rang swoy mają po Hufarach, y każdy z nich corocznie bierze 372 Złotych Polskich. Przytym, ieszcze iest letka Jazda, mianowicie Tatarzy y Kozacy. Woysko Cudzoziemskie złożone iest z Piechoty y Dragonii, a po Niemiecku iest ubrane, y komenderowane, chociaż naywięcey Officerow y żołnierzy iest rodowitych Polakow, którzy ani słowa po Niemiecku nierozumieją. Polskie
woysko

woysko dzieli się na Pułki, Cudzoziemskie na Regimenty. Liczy się zaś

1. w Woysku Polskim Konnym

16 Chorągwi Hufarów, ktore wynoszą	1000 Ludzi
71 Chorągwi Pancernych	3990
8 Eskadronow Tatarow albo Kozakow	- 1000

Ze wszystkim 5990 Ludzi.

2. w Woysku Cudzoziemskim

7 Regimentow Draganow	4000
7 Regimentow Piechoty	8136
3 Kompanie Węgrzynow lub Janczarow	- 400

ze wszystkim - 12536 Ludzi.

A tak całe woysko Koronne, wynosiłoby 18526 Ludzi. Lecz, ta tak wielka liczba, tylko jest na Papierze; ponieważ Office- rowie w tym kompucie na Zold prostych żołnierzy są przyięci; potrzeba tedy, tyle Żołnierzo-w odtrącić, ile Zold Officerow wszystkich wynosi. Takim sposobem, Woysko całe licznieysze niebędzie nad 12 albo 13000 Ludzi. Woysko Litewskie, ta- koż z Polskiego zaciągu y Cudzoziemskie- go Woyska, składa się. Pierwsze ma 6

Chorągwi Hufarow, ktore 400 Ludzi wynoszą 27 Chorągwi Petyhorskich, ze wszystkim 1240 Ludzi, y 20 Chorągwi Letkich, mianowicie połowę Tatarow, a połowę Kozakow, ze wszystkim 700 Ludzi: A tak całe Polskiego zaciągu woysko, wynosi 2340 Ludzi. Do woyska Cudzoziemskiego należą, 4 Regimenty Dragonow, to iest 1500 Ludzi, 3 Regimenty Piechoty, to iest 1850 Ludzi, iedna Kompania Artilerii, w ktorey 150 Ludzi, y 4 Kompanie Janczarow, to iest 400 Ludzi. Cała tedy Summa Woyska Cudzoziemskiego iest 3900 Ludzi; a wszystkiego Litewskiego 6240 Ludzi. W obudwuch Woyskach, Hufarz bierze 448, Pancerny 372, Tatar y Kozak 272, Dragan 300, Piechotny 200 Złotych Polskich rocznego Zółdu. Krol w swoiey własney służbie ma Ułanow. Oprocz tego, na ustawicznym zółdzie będącego żołnierstwa, ieszcze w Polscze iest insze, ktore bez żadnych wydatkow, czasu potrzeby, prędko może być zebrane. Szlachta Polska mianowicie, musi, czasu nagłego y nieuchronnego niebezpieczeństwa, na koń siadać; Co się Pospolitym Ruszeniem nazywa. Te, po propozycyi na Seymikach, postanowione bywa na Seymie, y do wiadomości wszystkich się podaje przez Listy

Listy Krolewskie z Pieczęcią Koronną y Litewską stwierdzone. Lisy takie, Wożny, u laski ie uwiązawszy, do wszystkich Urzędnikow, y nayprzednieyszey Szlachty w każdym Wojewodztwie, przywozi, w gorę ie trzyma, y w Miałeczkach na Rynkach głośno czyta. Kiedy to po trzy razy powtorzono, tedy Szlachta w Wojewodztwach y Powiatach swoich się zgromadza, a potym spólnie na koniu się stawia, y przez całą wyprawę woenną, czyli kampanią z swojego worka się żywi. Wolni iednak od tego są Senatorowie, wszyscy ci, ktorzy są przy boku Krolewskim, Posłowie za granicą będący, Burgrabia Krakowski, Podstarościowie, Pisarze Skarbowi, 30 Dworskich Krolewey, chorzy, y niektorzy inni: Wszyscy zaś pozostali muszą się stawić, ieżeli Dobr swoich tracić niechcą. Krol sam musi Woysko komenderować. Miałta dodają Wozow, y innego narzędzia woennego, a przytym pewną liczbę piechoty. Jeżeli w dwuch Niedzielach, żadna się niezdarzy okazyia uderzenia na nieprzyiaciela, tedy Szlachta może do Domu powrócić. Jako też nie jest obowiązana, za granicę Państwa wychodzić. Ale, kiedy Stany zgromadzone postanowią, y Szlachta dobrowolnie to chce uczynić, tedy wprzody

każdemu Konnemu y Piechotnemu ; Mark
placą, Kampania zaś, dłużej trwać nie-
powinna, iak przez trzy miesiące: Lecz,
od 1672 Pospolitego Rufzenia iuż niebyło;
zkd też do rzadkich y niezwyuczaynych
przypadkow rachować ie trzeba. Rzecz-
pospolita, niewiele ma z niego pożytku
lub pomocy, ponieważ ta Kampania trwa
bardzo krótko; Zchodzi przytym na do-
brey karności, posłuszeństwie potrzeb-
nym, dobrym orężu, dostatecznym do-
wozie żywności, y na innych rzeczach.
Cudzoziemskie woyska Posilkowe, nie-
mogą do Państwa bydź przyprowadzone,
bez zezwolenia Stanow. W Polscze y
y w Litwie żadney prawie niemasz Forte-
cy, ale Polacy upewnialią że ich mężność,
naylepszą iest dla Oyczyzny obroną. Ka-
mieniec Podolski, barzief od Natury, iak
przez Kunszt iest umocniony. Fortifika-
cye, przed tym bardzo sławne, miasta Za-
mościa, w porownaniu z cudzoziemskimi
fortecami, bardzo są nikczemne; y wszyst-
kie miasta, ktore przedtym oblężenie wy-
trzymać mogły, teraz są otwartymi miey-
scami. Jezeli tedy kto, o mocnych
twierdzach Polskich czyta, niemusi wiel-
kich o nich formować mysli, ale ie sobie,
iak co podłego, mianowicie Row, wał,
drewniany albo kamienny mur, ktoremi
te

te mieysca są otoczone, przed oczy sta-
wić. Jedyne miasto Gdańsk, na Imie For-
tocy zaśluguie.

§. 19. Krolestwo Polskie złożone iest z
trzech wielkich części, ktore są Wielka-
y Mała-Polska, y Wielkie Xięstwo Li-
tewskie. Te podzielenie, ma wielki swoy
pożytek, w Prawie Powszecznym Pol-
skim, ponieważ się często wzmianka dzie-
ie, trzech Narodow, y trzech Prowincyi,
y na Seymach, ze wszystkich trzech, Mar-
szalek, alternatą obierany bywa. O czym
obszerniey czytać można, w Lengnichu
Jure Publ. regni Polon. Tom. I. p. 18.

I. Wielko-Polska Prowincya,
do ktorey w Sensie obszernieyszym (Sen-
su latiori) Mazowsze y Prusi należą: A tak
ona złożona iest:

I. z Wielkiej-Polskiej, własnie tak na-
zwaney, ktora się też Niższą Polską nazy-
wa, y pięć Woiewodztw w sobie za-
wiera

1) Woiewodztwo Poznańskie, z 4 Po-
wiatami, mianowicie Poznańskim, Ziemią
Wschowską, Kosciańskim, y Waleckim.
Starosta Poznański iest naywyższym Staro-
stą

stą Wielko-Polskim. Te, y następujące Wojewodztwo, obierają spólnie 12 Posłów na Seym. Uważać zaś trzeba:

(1) Poznań, piękne y dość wielkie Miasto nad Wartą, które dwoistym murem y głębokim rowem jest obwarowane: Ma dwa Przedmieścia z drugiey strony Warty, mianowicie Srzodkę y Waliszewo, zewsząd wielkim bagnem otoczone, które, spólnie z miastem, często podlegają powodzi, wylewającej rzeki. Zamek, który jest mocny, na wyspie rzeki Warty, stoi. Rezydencyą swoją mają tu, Woiewoda, Kasztelan większy, y Starosta. Oprócz innych Kosciółow y Klasztorow, jest tu Collegium XX. Iezuitow, założone od Biskupa Adama Konarskiego, według modelu Collegium Brunsberskiego; Na przedmieściu Gymnasium Akademiczne, fundacyi Biskupa Jana Lubrańskiego, zkąd też się nazywa Athenæum Lubrańscianum; Seminarium, y Komendorstwo Kawalerow Orderu S. Jana Jeruzalemskiego. Pałac Biskupi, jest podle wspaniałego Tumu, między bagnami. Tuteysze Biskupstwo jest pierwsze y naystarsze między Polskimi, postanowione od Cesarza Ottona I. za czasow Miecysława I. y pod Arcybiskupstwo Magdeburskie poddane, pod którym też, przez dość znaczny czas zostało,

wało, aż poki pod Arcy - Biskupstwo Gnieznienskie dostało się. Handel z Niemcami, do wielkiej miasta te przyprowadził doskonałości. Ma one wielkie Przywileie, między którymi też jest Jus Stapulae, albo Prawo Składu. Sądy Ziemskie się tu odprawiają. Wiara Chrześcijańska w tej okolicy początek swoy wzięła. Miasto te 1703 od Szwedów, 1716 zaś, od Polaków dobyte było.

(2) Wschowa, dość dobre miasto na granicy Śląskiej, które od Niemców zbudowane, y teraz jeszcze wielu ma Obywatelów Niemieckich, y 3 Luterskie Kościoły. Handel, wołami y wełną dość jest znaczny. Jest tu też Starostwo, y Sądy Ziemskie. Przedtym należało, do Xięstwa Śląskiego Głogowskiego: Ale Król Kazimierz je odebrał 1343, obiecując utrzymać dawną Wolność y Przywileie, między którymi było prawo bicia pieniędzy, które nadane było od Xiążęcia Głogowskiego. 1644 prawie całe miasto zgorzało. 1706 sprzymierzeni Sasi y Moskale wielką tu Klęskę od Szwedów ponieśli.

(3) Koscián, Miasteczko z Starostwem; Ziemskie Sądy także się tu odprawiają.

(4) Wąlcz, miasteczko z Starostwem.

(5)

(5) Miedzyrzycz, miasteczko, w którym jest Kasztelan mnieyszy, Collegium XX. Piarow, y Kościół Luterski.

(6) Szrem, miasteczko, w którym jest Kasztelan mnieyszy.

(7) Santok z Opactwem Zakonu Cysterckiego, y Krzywín, miasteczka, w których są mnieysi Kasztelanowie.

(8) Rożan Miasteczko.

(9) Leszno, piękne y ludne miasto, ktore przedtym wsią tylko było. Ale iak skoro Hrabia Rafał Leszczynski, wielu Ewangelikow, ktorzy z Szląska, Czech, Morawy y Austryi tu przychodzili, mile przyjął, y im wolność w Religii pozwolił, zaraz mieysce te poczęło się szereg, y miastem zostało. Obywatele dobry prowadzą Handel. Luteranie mają tu Kościół y Szkołę. Ewangelicy zaś Kościół y Gymnasium illustre. Wielu też tu jest Żydow, ktorzy wielką mają Bożnicę. Na tym Mieście pisze się Dom Hrabiow Leszczynskich, z ktorych ostatni Stanisław, Krolew Polskim y Xiążęciem Lotaryńskim został. Ten ie 1748, przedtym Hrabie Rzeczy Niemieckiej, potym Xiążęciu, Alexandrowi Jozefowi Sułkowskiemu sprzedał, przy ktorego Familii ieszcze zostaje,

staie, y z attynencyami swoimi ma tytuł Hrabstwa. 1656 obywatele wyzli z miasta obawiając się woyska Polskiego, ktore, choć prozne miasto, jednakowo złupiło y spaliło. 1707 od Moskalow takoz spustoszone było, ale potym daleko lepiej zabudowane.

(10) Rydzyna, mile od Leszna; Zamek, ktory był przed zburzeniem swoim od Sasow, w roku 1705, ieden z naypiękniefzych budynkow w Polsce, w położeniu barzo przyjemnym, na wyspie, y niedaleko lasa, przez ktory, prostą linią. Leszno można było widzieć. Należał takoz do Familii Leszczynskich.

(11) Rawicz, małe ale ładne miasto, barzo regularnie budowane, tak dalece, że na pewnym mieyscu stojąc, wszystkie 4 bramy mieyskie widzieć można. Otoczone wprawdzie jest, ale barzo nikczemnym Wałem. Tu tylko po Niemiecku mowią. Obywatele wszyscy są Luthernie, a miedzy nimi naywięcey jest Sukiennikow, z kąd też miasto te barzo znaczny Sukienny Handel prowadzi. Karol XII. 1704 zimowę leżąc tu odprowował, y aż do miesiaca Sierpnia roku następującego się bawił.

(12) Miasteczka Zbąszew, Bledzieiow, w którym iest Opactwo Cyfsterskiego Zakonu, Czarnkow, Sierakow, Głuszyn, Golina, Krobia, Kemblew, Lubień, z Opactwem Zakonu Cyfsterskiego; Obrą, w którym iest Opactwo Cyfsterskiego Zakonu; Punic, Rogoźno, Ostrorog, Slitnikowa, Smigiel, Szwarzec, Święcichowa, Sroda, gdzie Sądy Ziemskie sądzone bywaią: Ofieczno, Witkowo.

(13) Paradyż, z bogatym Opactwem Zakonu Cyfsterskiego.

(14) Bledzieiow, w Klasztor, nad rzeką Obrą.

2) Kaliskie Wojewodztwo, z Powiatami, Kaliskim, Krcenskim, Koninskim, Pyzdrowskim, Gnieznieniskim, Nakielskim. Szlachta Seymiki swoje odprawuie, pospołu z Wojewodztwem Poznanskim, w Szrodzie, dla obrania 12 Posłow na Seym. Do niego należy:

(1) Kalisz, wielkie, bagnem y murami otoczone, y przez to zmocnione miasto, nad rzeką Prosną. Tuteytze Collegium XX. Jezuitow, u Narodu Polskiego w wielkiej iest powadze: Arcy-Biskup Gnieznieniski Stanisław Karkowski, swoim kosztem ie założył. Kasztelan więkfszy, Sta-

Starosta, y Woiewoda mają tu swoją rezydencyą: Sądy Ziemskie takż się odprawia. 1655 od Szwedow było obleżone. 1706 General Szwedzki Mardefeld, był tu z woyskiem swoim, od sprzymierzonych, pod komendą Krola Polskiego Augusta II, na głowę zbity, y w niewolę zabrany.

(2) Gnieźno, Stołeczne miasto w Wielkiej Polscze, y naydawnieysze w Państwie, leży w rowninie, y iest wielkie. Arcy-Biskupstwo tuteysze iest fundowane w roku 1000. Arcy-Biskup ma tu swoją Rezydencyą. Bolesław I. kupił od Prusakow, ciało od nich zabitego S. Adalberta lub Albrechta, y tu przywiozszy, kazał go w Farze pochować; Krol zaś Zygmunt III. darował mu srebrny nagrobek. Między Polakami y Czechami, aż do tego czasu ieszcze, iest niepotrzebna, y koreyby nigdy wszczynać nietrzeba było, sprzeczka, iezeli iego Relikwie tu są czyli też 1038. od Czechow zabrane, y do Pragi są zaprowadzone. Kapituła ma swojego własnego Kanclerza. Iest tu też większy Kasztelan, Starostwo, y Gymnasium. Przedtym tu Krolowie byli koronowani. 1613 prawie całe miasto zgorzało.

(3) Nakto, miasto.

(4)

(4) Krcenia, miasteczko małe, z Starostwem.

(5) Miasteczka Konin, Pyzdry, Nakło, które są stołecznymi Powiatów od nich nazwanych; y Kraince. Pierwsze z są Starostwa, a w trzecim jest Kasztelan mniejszy, y Sądy Ziemskie.

(6) Koło, małe miasto, w którym Seymiki się odprawiają y pod czas Pospolitego Ruszenia, Szlachta Wielko-Polska się zgromadza.

(7) Miasteczka, Koźmin, Grabów, Łódź, w którym jest Kasztelan mniejszy y Opat Zakonu Cysterskiego; Odolanów, Kobelin, Ołobok, w którym jest bogaty Klasztor Paniński; Opatówek, Pleszew, Stawiszyn, Słupca, Biechów, w którym maieyszy Kasztelan, Mogilno, z Opactwem XX. Benedyktynów, Gąsawa, Kamień, gdzie jest Kasztelan mniejszy.

(8) Trzemeszno, Opactwo Kanoników regularnych w Diecezyi Gnieźnieńskiej: Ma kosztowną Bibliotekę, która w piękney Sali jest ułożona.

(9) Wągrowiec, z Opactwem Zakonu Cysterskiego.

(10) Kazimierz, wieś między Słupczą y Poznaniem, gdzie Król Szwedzki Karol XII. nieszczęśliwego Patkula 1708 żywego kazał bić kołem y czwiertować.

3) Województwo Sieradzkie, z Powiatami, Sieradzkim, Szadkowskim, Piotrkowskim, y Radomskim; W których się znayduie:

(1) Sieradz, dość dobre miasto nad Wartą z Zamkiem. Iest tu Woiewoda, Kasztelan więkzzy, Starosta, y Sądy Ziemskie. 1290, od Tatarow, 1292 od Czechow, a 1331 od Krzyżakow zburzone było.

(2) Piotrkow, mierne miasteczko handlowne, w którym niegdyś Krolowie obierani byli, y Seym się odprawował. Teraz zaś Trybunał Wielki, Synod Prowincjalny Duchowieństwa y Sądy Ziemskie odprawuią się. Iest też tu Starostwo, Collegium XX. Jezuitow, y Piarow. 1640 y 1731 miasto te zgorzało.

(3) Szadek y Radomsko są miasteczka, w których Sądy Ziemskie się sądzą w pierwszym bywa Seymik tego Województwa, dla obrania 4 Posłow.

(4) Rozpirz Miasteczko z Kasztelanią mnieytzą.

(5) Łask, Pabianice, Warta, Unieiów, Spicimierz, w którym Kasztelan mnieyszzy; Konary w Sieradzkim, z Kasztelanią mnieyszą; Widawa, Suleiów, z Opactwem Cysterskim; Witow, z Opactwem

Norbertańskim; Wolborz, Koniecpol, są małe miasteczka.

4) Wieluńska Ziemia, która z Posłów obiera, y do ktorey Powiaty Wieluński y Ostrzeszowski, z miast y następującemi należą:

Wieluń, w którym jest mnieyszy Kasztelan y Starosta; Seymiki y Sądy Ziemskie się odprawiają. Jest też tu Collegium Piarów; Bolestawiec, Działoszyn, Ostrzeszów, Brudzew, Grabów, Wieruszów, Prafzka.

5) Województwo Łęczyckie, które 4 Powiaty, mianowicie: Łęczycki, Brzeziński, Orłowski, y Inowłodzki, w sobie zawiera, a 4 Posłów na Sejm posyła. Tu są:

(1) Łęczyca, miasto leżące w bagnach, nad rzeką Nyrem otoczone murem y rowem; przytym jest Zamek na skale. Ma Woiewodę Kasztelana większego y Starostę; Seymiki, Sądy Ziemskie, y Synod Prowincyalny Duchowieństwa takż się tu odprawiają. 1462 pogorzało. 1294 od Litwinów, a 1656, iak Szwedzi ie mieli w obleżeniu, od Polaków było spalone, y wszyscy Obywatele, a osobliwie Żydzi, pobici byli.

(2) Małe miasteczka Brzeziny, Konary,

nary, Inowłódz, y Orłow. W pierwszych trzech są Kasztelanowie mnieysii

(3) Piątek, Miaszeczek Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego.

(4) Unieiów, miasto nad Wartą należące takó¿ Arcy-Biskupowi Gnieźnieńskiemu. 1331 pogorzało. 1376 był tu Zjazd Duchowieństwa Polskiego.

(5) Kłodawa y Łódz są małe miasieczka.

(6) Kutno, małe miasto, ktore, 1753 aż do Krolewskiego Pałacu zgorzało.

(7) Konarzew y Biechów, małe miasieczka.

6) Rawskie Wojewodztwo; przed tym było częścią Mazowszy, y 3 Ziemię w sobie zawiera, mianowicie: Rawską, Gostynńską y Sochaczewską. Obiera 6 Posłów na Sejm.

(1) Ziemia Rawska, do ktorey też Powiat Bielski należy. Znayduią się w niej:

a) Rawa, małe ale ludne miasto, w którym iest Collegium XX. Jezuitów, Rezydencyia większego Kasztelana, Woiewody y Starosty: Seymiki y Sądy Ziemskie takó¿ się tu odprawiają. Na zamku tuteyszym zkładana bywa 4ta część Dochodów z Dobr Krolewskich, na utrzymanie żołnierzy

pogranicznych: Więźniów też, którzy Kryminal popadli, tu chowają.

Do Dystryktu miasta tego należą:

- a) Skirnewice, miasteczko.
- b) Mogilnica, małe miasto.

(2) Ziemia Gołtyńska, z Powiatem Gombińskim, zawiera w sobie Gołtyń, małe miasto y Zamek, z Starostwem y mnieyszą Kasztelanią. Gombin, miasteczko, w którym Seymiki Powiatu Gołtyńskiego odprawują się.

(3) Ziemia Sochaczewska, z Powiatem Mszczyskim, ma w sobie:

- a) Sochaczów, małe miasto z Kasztelanią mnieyszą y Starostwem.
- b) Łowicz, miasto nad rzeką Bzurą z Zamkiem, oprócz Tumu, ma ieszcze 3 Kościoły Farskie, kilka Klasztorów, Gimnazjum, y Collegium Scholarum Piarum. Stołecznym jest miastem Xięstwa, które do Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego należy.
- c) Bolernów, miasteczko.

2. Kujawy częścią są Wielkiej Polskiej. Prowincya ta jest urodzayna, y wiele ma rybnych Jezior, między ktoremi Gopło jest nayznacznieysze; ponieważ ma 5 mil długości, a półmle szerokości.

Biskup

Biskup Kuiawski, jest pod Arcy-Biskupem Gnieźnieńskim, y Biskupem Pomorskim się tytułuje. Przedtym Biskupstwo te nazywało się Kruswickim, ponieważ Kościół Katedralny był w Kruszwicy. Ale po przeniesieniu onego do Władysławia, Władysławskim się zwało. Kuiawy, dwa mają Wojewodztwa, y Ziemią Dobrzyńską.

1) Wojewodztwo Brzeskie Kuiawskie, w którym są Powiaty Brzeski, Radzieiowski, Przedeski, Kruswicki y Kowalski. Pońow 4 obiera z następującym Woiewodztwem pospołu. Uważać zaś potrzeba:

(1) Brześć, miasto małe, na mieyscu bagnistym, murem, wałem y rowem otoczone. Jest tu Woiewoda, Kasztelan większy, Starosta, y Sądy Ziemskie, iako też Collegium XX. Jezuitow.

(2) Kruszwica, małe miasto nad Jeziorem Gopło, z Zamkiem leżącym na wyspie tego Jeziora. Kościół S. Piotra, przy którym jest Collegium 24 Kanonikow, za miastem stoi. Krol Piaśt tutaj był obywatelem. Jest tu Kasztelania mnieysza, Starostwo, y Sądy Ziemskie. Biskupstwo Kujawskie tu było założone.

(3) Kowal, Miaszeczek, w którym jest Kasztelania mnieysza, Starostwo y Ziemstwo.

(4) Przedezk, miasteczko z Starostwem.

(5) Wrocławek, Brdow, Nieszawa, miasteczka.

(6) Radzieiow, Miasto z Starostwem, w którym Seymiki tego Wojewodztwa odprawuia się. Iest tu Dom Rezydencyi XX. Piarow

(7) Wolborz, małe miasteczko z Zamkiem Biskupa Kujawskiego. Iest też tu Gymnasium.

(8) Konary, miasteczko z Kasztelanią mnieyszą

2) Wojewodztwo Inowrocławskie, w którym są Powiaty następujące: Inowrocławski y Bydgoski. Seymiki swoje odprawuie pospołu z pierwszym Wojewodztwem w Radziejowie.

(1) Inowrocław, Miasto y Rezydencya Wojewody, Kasztelana Większego, Starosty y Biskupa Kujawskiego, którego Biskupstwo 1137 z Kruswicy tu było przeniesione. Niektorzy początek iego kładą pod Mieczysławem I. 966, drudzy zaś pod Wnukiem Jego Mieczysławem II.

(2) Bydgoszcz, małe miasto, nad rzeką Brdą, z Zamkiem, Kasztelanią mnieyszą y Starostwem. Tu, między Polską y Brandenburgią 1657 Traktat był uczyniony.

(3) Koronow, miasteczko.

(4)

(4) Verdun, takóž miasteczko.

(5) Płowce wieś, Łabiszyn, Dybow, Strzelno, miasteczka. W ostatnim iest Opactwo Zakonu Premonstratenńskiego.

3) Ziemia Dobrzyńska, która Powiaty Dobrzyński, Rypiński y Lipniński w sobie zawiera, z zaś Posłów na Sejm posyła.

a) Dobrzyń, miasto na skale nad Wisłą; iest tu Starostwo, y Ziemstwo.

b) Lipne, małe miasteczko, w którym Seymiki y Sądy Ziemskie odprawiają się.

c) Rypin, małe miasto, w którym iest Kasztelania mnieysza, y Ziemstwo.

d) Skampe, Miasteczko, w którym iest Klasztor Minorytów z sławnym NN. Panny obrazem.

e) Szlonk, miasteczko z Kasztelanią mnieyszą.

f) Gorzno, miasteczko Biskupa Płockiego, pod którym 1629 Potyczka była między Szwedami y Polakami, gdzie ostatni przegrali.

g) Bobrowniki, miasteczko z Starostwem.

3. Mazowisze, od samego początku Krolestwa Polskiego za część onego było miane; Achociaż po śmierci Miecysława II, odpaść miało, iednakowoż Kazimierz I.

znowu ie pod władzę swoią podbił. Po podziale Kraiow Polskich, ktore Bolesław III. 1138, między 4 Synow swoich uczynił, drugiemu, Bolesławowi IV. dostało się Mazowisze, po którym Syn iego Leszek dziedziczył; ktory ie znowu Oyca swego Bratu Kazimierzowi zapisał, ktorego najmłodszemu Synowi Konradowi przez Sukcesyją się dostało. Takim sposobem Kray ten swoje własne miał Xiążęta, z ktorych Wencisław 1329 lennym prawem ie miał od Jana Krola Czeskiego. Lecz kiedy Krola tego Syn Karol, prawa swiego do tey lenności ustąpił Krolowi Polskiemu Kazimierzowi Wielkiemu; Xiążę Mazowiecki Ziemowit, musiał Kray swoy lennym prawem brać od niego. 1526 Linia męska Xiążąt Mazowieckich wymarła: A tak Kray ten zupełnie do Polskiej był przyłączony: y chociaż Krola Zygmunta I. proszono, aby Syna swiego Zygmunta Augusta Xiążęciem Mazowieckim uczynił: Iednakowo nie dał się do tego namowić, ale potwierdziwszy Prawa Narodowe 1529 przyłączył ie do Wielkiej Polskiej. Krol Stefan 1576 przyjął do społeczności Praw Krolestwa, chociaż z utrzymaniem niektórych zwyczajow osobliwych Kraiu tego. Dwa razy dane było Krolowym za oprawę (Douaire), a przez nieiaki czas rządzone

rządzone było, od Namieśtnika Krolewskiego; ale 1576 Woiewoda Mazowiecki, równą z inszymi otrzymał powagę. W tym Xięstwie żadne insze exercitium Religii pozwolone nieieść, iak tylko Rzym-skie Katolickie, dla tego też naznaczona ieść kara na ciełe y na Zyciu na Xięży Luterskich y Ewangelickich, iak skoroby się który tam pokazał. Starowolski za czasu swojego liczył w Mazowszy Szlacheckich Familii na 45000. Kray ten złożony ieść z 2 Wojewodztw, które są:

1. Wojewodztwo Czerskie, albo własne Mazowsze, Wojewodztwo Mazowieckie, które w sprawach Duchownych należy do Biskupow Poznańskiego, Płockiego y Łuckiego. Obiera 20 Posłow. W nim ieść:

1) Ziemia Czerska, w ktorej zamykaia się Powiaty Czerski, Warski, Garwoliński, y następujące mieysca:

(1) Czersko, małe miasto nad Wisłą w którym ieść Kasztelan więkšzy, Starosta, y Sądy Ziemskie. Tu przedczasý Xiążęta Mazowieccy swoją miewali Rezydencyią

(2) Warka y Garwolin, Miasteczka.

2) Ziemia Warszawska, w ktorej Powiaty, Warszawski, Błoński, Tarczynski, y następujące mieysca znajduia się:

(1) Warszawa, Stołeczne miasto Mazowieckie, y Rezydencya Krola Polskiego, gdzie poſpolicie Seymy ſię odprawiają. Są tu teſz, Wojewoda Mazowiecki, Kaſztelan mnieyſzy, Staroſta, Sądy Ziemskie y Seymiki. Leży prawie w poſrzodku Polſzcze, nad Wiſłą, w wielkiej y urodzayney rowninie, a złożone ieſt z Miasta ſamego, y z Przedmieſci Nowe-Miasto, Nalewki, Leſzno, Grzybow, Wielopol, Nowy-Swiat, Alexandria, y Przedmieſcie Krakowskie. Ieſt tu wiele Kamienic, wſpaniały y piękny Pałacow, Koſciołow y Kłaſztorow: Ofobliwie zaś ieſt tu koſztowna Załuſkiego Biblioteka, którą Bracia, Andrzej Sta niſław Koſtka y Jozef Andrzej Hrabie Załuſcy zebrali, y ią Kroleſtwu y Narodowi Polſkiemu darowali. Ona ma w ſobie więcey, iak 200000 Kſiąg, a roku 1746 otworzona była. W mieſcie ſamym ieſt przy Koſciele S. Jana Kolegja-ta, Collegium XX. Jezuitow z Koſciołem, y Kłaſztor XX. Auguſtyanow z Koſciołem. Na Nowym-Mieſcie ſą Koſciół y Kłaſztor XX. Paulinow, Szpital S. Łazarza, Koſciół z Kłaſztorem XX. Dominikanow, Koſciół y Kłaſztor PP. Benedyktynek, Koſciół S. Benona, w którym Nabożeńſtwo dla Niemcow ſię odprawuie, Fara Nayſwiętſzey Panny Maryi, Koſciół z Kłaſztorem XX.

XX. Franciszkanow, Szpital y Kaplica Bonifratrow, Kaplica S. Jerzego, Kaplica y Szlachetne Collegium XX. Teatynow, Kościół y Collegium XX. Piarow, Kościół y Klasztor PP Brygitek, Kościół y Klasztor XX Kapucynow, Zbrojownia (Cekauz) y różne Pałace, iako to: Pałac Nuncyusza Papieskiego, Hrabior Załuskich, Radziwiłowski &c. &c. Leczno ma swoją własną Jurysdykcyą a założone jest od Familii Leczczynskich; wyżej leży, iak Miasto. Nayprzedniejszy tu budynek jest, Kościół y Klasztor XX. Karmelitow. Na Grzybowie nic niema uwagi godnego; Na Wielopolu zaś jest Kościół y Klasztor XX. Franciszkanow, Rezydencya, albo tak nazwane Terragium XX. Jezuitow, y dwa Domy Biskupa Krakowskiego. Domy, ktore miedzy Krakowskim Przedmieściem y Nowym Miastem stoią, spólnym nazwiskiem nazywaią się Podwale, y tam jest Pałac Metropolity Litewskiego, z Kaplicą w ktorey Unici Nabożeństwo swoje mają. Przed bramą Krakowską stoi kruszcowa y pozłożona Statua Krola Zygmunta III. na słupie marmurowym, wysokości 26 Stop Geometrycznych, którą pamiątkę Krol Władysław IV. 1643 y 44. wystawił. Zamek Krolewski, ktory Krol Zygmunt III. kazał budować, na Krakowskim stoi Przedmieściu,

mieściu, na pagorku, y barzo iest obszer-
ny budynek, z 3 części złożony, miano-
wicie z Grodu, gdzie Starosta Warszawski
swoie odprawuie Sądy, z samego Zamku,
gdzie Krol rezyduie, gdzie iest Izba Sena-
torska y Pofelska, y Archivum Krolestwa,
y z trzeciej części, gdzie Podskarbi Eko-
nomii Krolewskich ma swoie mieszkanie.
Blisko Zamku Krolewskiego iest Kościół y
Klasztor PP. Franciszkanek, naprzeciw
ktorego, męski Klasztor z Kościołem, te-
goż Zakonu stoi. Iest takż na Przedmie-
ściu Krakowskim Panieński y Męski Klasztor
Karmelicki, z Kościołami; Klasztor y Ko-
ściół PP. Wizytek, Fara u S. Krzyża, Ka-
plica Moskiewska, w ktorej ciało Moskie-
wskiego Cara Bazylego Iwanowicza Suy-
skiego przez nieiaki czas leżało; y wspania-
ły Pałac Krolewski. Trzecia część Oby-
watelow Miasta, są Cudzoziemcy, oso-
bliwie zaś Niemcy. Rezydencyą swoią
naypierwey tu założył Krol Zygmunt III.
w czym y Następcy iego naslawowali.
1569 dla Litwinow Seym był tu przeniesio-
ny. 1655 Miasto te było od Szwedow
obłożone, ktorzy wielkie łupy z Polskiej
tu zniesli; Jako też tu rezydowali nie-
ktorzy Szwedcy Woyskowi y inni Urzę-
dnicy; przytym wiele zacnych Dam, kie-
dy Polacy 1656 miasto oblegli; y chociaż
nie-

nieprzyjaciele mocno się bronili, przecie potym przez umowę obieli. Szwedzi otrzymali wprawdzie wolne wyjście, Polakom zaś zdobycz się dostała. Ale, iak Karol Gustaw zbliżył się y Krol Polski Jan Kazimierz z woyskiem swoim na przeciw niemu wyszedł, pod Pragę była potyczka, która przez 3 dni trwała; Iednakowo Polacy, porzuciwszy swoy oboz y Artyleryą ustąpić musieli: Potym Szwedzi, Mały Garnizon w miescie zostawiwszy, wszystkie fortyfikacye zniesli. 1702 Karol XII. Warszawy, w ktorey żadney nie było osady, dobył, y na Pradze został.

(2) Praga, Miasto na przeciwko Warszawy na drugiey stronie Wisły. Wola, wieś półmle od Miasta; Pod którą na czworograniastym polu, krolowie bywają obierani: Starosta Warszawski ma tu swoy Pałac. Ujazdow, Pałac Krolewski półmle od Warszawy, na mieyscu bardzo wesolym: Są tu też łaźnie. Wilanow, Pałac z ogrodem XX. Czartoryskich, ktory Krol Jan III. Sobieski kazał budować, y w którym 1696 umarł. Krol August II. 1732 w miesiacu Sierpniu, pokazał tu, rzecz przed tym w Polsce nigdy niewidzianą. Rozkazał, mianowicie, Woysku swojemu Niemieckiemu oboz rozbić, y różnemi Ekzercytacyami Woyskowymi zabawiał się.

Te

Te wyborne obozowanie trwało przez 3 Niedziele. Błonie y Tarczyn są małe miasteczka.

3) Ziemia Wińska, w ktorej Powiaty Wiński, Wysocki y Radzieiowski, y następujące mieysca uważać trzeba:

(1) Wizna, małe miasto, z Kasztelanią mnieyszą y Starostwem.

(2) Radzieiow, miasteczko.

4) Ziemia Wyssogrodzka, gdzie się znajduje, małe miasto Wyssogrod nad Wisłą, z Kasztelanią mnieyszą, Starostwem, y Sądami Ziemskimi 1747 połowa miasta prawie pogorzała.

5) Ziemia Zakrocimska, w ktorej są Powiaty Zakrocimski, Szerocki, Nowo Miejski, y Zakrocim Krolewskie miasto, z Kasztelanią mnieyszą y Starostwem.

6) Ziemia Ciechanowska, w ktorej są Powiaty Ciechanowski, Sądohoczynski, Przazniski, y następujące mieysca:

(1) Ciechanow, małe miasto, z Kasztelanią mnieyszą y Starostwem.

(2) Sonchoczyn, Przazn y inne miasteczka.

7) Ziemia Łomżyńska, w ktorej są Powiaty Łomżyński, Kolninski, Zembrowski, Ostrołęcki, y następujące mieysca:

(1) Łomża, małe miasto nad rzeką Narwą z Starostwem. Jest tu Collegium

XX. Jezuitow. Seymiki y Sądy Ziemskie także się odprawują.

(2) Kolno, Żembrow, Ostrolenka, Miałeczka. Starostwa dwoch pierwszych złączone są z Łomżyńskim.

8) Ziemia Rożańska, w ktorey Powiaty Rożański, Makowski, y mieysca następujące uważać trzeba:

(1) Rożan, małe miasto z Starostwem. Seymiki się tu odprawują.

(2) Makow Miałeczeko, z Starostwem, ktore złączone jest z Rożańskim.

9) Ziemia Liwska, w ktorey

(1) Liwo, małe miasto, z mnieyszą Kasztelanią y Starostwem. Seymiki się też odprawują.

(2) Pułtusk, miasteczko, nad rzeką Narwą należy do Biskupa Płockiego. Jest tu Collegium XX. Jezuitow. 1324 y 64 Litwini je spustoszyli. 1703 Krol Szwedzki Karol XII. Słow tu pobił.

10) Ziemia Nurska, w ktorey Powiaty Nurski, Kamieniecki, y Ostrowski; przy tym małe miasteczka tegoż Imienia, ktorych Starostwa są złączone, uważać trzeba.

2. Wojewodztwo Płockie, ma w sobie Powiaty Płocki, Bielski, Raciążki, Sierpski, Płoński, Srzeński, Niedźborzki, Mławski, ktore

które 3 poslednieysze do Ziemi Zawskrzeniskiey należą. Obiera 4 Posłow na Seym. Uwagi godne są:

1) Płock, Miasto nad Wisłą z pięknym barzo, nad brzegiem iey prospektem. Maia tu swoią Rezydencyią Biskup, który się pisze Xiążęciem Pułuskim; Woiewoda, Kasztelan większy y Starosta. Kapituła tuteysza rowne ma prawie dochody z Biskupem: Proboszcz albowiem Panem iest Ziemi Wieluńskiey, y Szlachty wniew mieszkaiącey, z kąd się też Xiążęciem Wieluńskim pisze. Iest tu Opactwo XX. Benedyktynow, Collegium XX. Jezuitow, y Gymnasium: Sądy Ziemskie takoz się odprawuią. Obywatele dobry prowadzą Handel. 1754 więcey iak 1200 Domow zgorzało.

2) Płonsko, małe miasto w którym Sądy Ziemskie się odprawuią.

3) Raciąż, małe miasto, z Kasztelanią mnieyszą. Seymiki tego Woiewodztwa y Sądy Ziemskie się tu odprawuią.

4) Zawkrzyń miasteczko, z swoim Powiatem.

5) Miasteczka Sierpcz, z Kasztelanią mnieyszą. Mława, Bielsk, Niedzborz, Radzanow.

4. Polskie Prusy albo Wielkie Xięstwo Pruskie, ktore od tego czasu do Wielkiej-Polskiej iest przyłączone, od ktorego Szlachta Pruska Trybunał Polski, chociaż przeciwko woli Stanow Pruskich, przyieła; y kiedy się przyzwyczaiła na Seymach bywać, na ktorych Prusacy miejsce swoje miewali podle Wielko Polanow, chociaż początecznie osobliwym są Narodem, y osobliwszą czynią Prowincyą. Jan Fryderyk Enderich wydał osobną Mappe Kraiu tego. Wielkość iego iest około 484 mil Kwadratowych Geograficznych. Ogółem mówiąc ma żyzne pola, y piękne Pastwiska. Na pomorzu są niektore miejsca, częścią w sobie niedobre, częścią zaś zle uprawiane. Osobliwie iest tam Tucholska puszcza na 9 mil długa. Naywięcey też lasow iest w tymże Pomorzu y Chełmskim Wojewodztwie.

Obywatele są teraz częścią Polacy, częścią Niemcy; przed tym zaś wszyscy z Niemcow pochodzili. Co się Religii ich tycze, tu takż w 16 wieku, Reformacya wczesnie przyięta była, y nasladowcy Kościoła Ewangelickiego w niewielu leciech tak dalece się rozmnożyli, że w przednieyszych miastach, przewyższali

w liczbie Rzymskich Katolików; a w mnieyszych miastach y na wsiach toż samo prawie było: Lecz w następujących czasach wiele się odmieniło. Krolowie Polscy potwierdzili wprawdzie Miastom wolność Nabożeństwa Ewangelickiego; ale ledwie niektóre pozostały, w których Ewangelicy ieszcze mają swoje Kościoły, w inszych albowiem musieli ich Katolikom ustąpić.

Xięstwo Pruskie jest własne y osobliwe Corpus Politicum, ktore z Polską, oprócz Krola y iego iedynie osoby, nic społecznego niema, a z koroną na wieczne czasy przez pewne przymierze złączone jest. Albowiem, kiedy się te Państwo 1466 pod obronę Krola Kazimierza IV. udawało, umyslnie y wyraźnie to sobie wymowilo, ażeby w niczym do Rzeczypospolitey nienależało, ale żeby Krol sam pospołu z nimi, sprawy ich tyczące się rozstrządał y stanowił; Dla czego też, często miał do nich przyjeżdżać, y Sejmiki odprawować. Ten tedy wolny Narod, rownym Prawem z Polską y Litwą Krola obiera, ktory po Koronacyi, Przywileie Pruskie, przysięgą potwierdzić musi,

a potym hold od nich przyimuie. Bez wiadomości Stanow, Krol, w rzeczach Krajowych nie przed siewziac nie moze. STANY te dzielą się na DUCHOWNE y SWIECKIE; Ostatnie zaś na SZLACHECKIE y MIEYSKIE: Z tych, aż do tego czasu, RADA iest złożona, która nie tylko Rząd Państwa w swoiey ma mieć władzy, ale do ktorey też, iako do Naywyższych Sądow Krajowych, przed czasy można było apellować; Co ustało, kiedy Szlachta, ku swoiey własney szkodzie, y ku upadkowi Prowincyi za tym idącym, Trybunał Polski przyieła. Rada ta y teraz tak dalece ieszcze została, że na Generalach Pruskich Senat reprezentuie; w opozycyi Rycerstwa y mniejszych Miast, Izbę Poselską wyrażających. Członki Rady tey są następujące: 1) Dwa Biskupi. a) Biskup Warmiński iest Prezydentem y z Stanow nayprzednieyszym; nie dependuie od Arcy Biskupa Gnieznieskiego, ale immediate od Papieža Niedawnymi czasami otrzymał Pallium y Krzyż. Ma on znaczną Parafią, ktorey Duchowne y Swieckie Sprawy do Naywyższej iego należą władzy Dochody na 3 części są podzielone, z ktorych iedna do Kapituły, a obiedwie pozostałe, do Biskupiego Stołu należą, wynoszą zaś około 64000 Talerow. Krol nominuie

4 Kanonikow z Kapituły, z których Kapituła jednego, amianowicie, którego Krol przed innymi zaleca, za Biskupa obiera. Przysięga iego, którą on przed Pruskiemi Stanami, iako Prezydent Rady ich, wykonywa, iest osobliwsza y osobliwym sposobem w Kościele wielkim w Malborgu odprawowana bywa. On się tytułuie (ale w tedy tylko kiedy ma sprawę z Osobami prywatnemi, y Cudzoziemcami) Xiążęciem Rzeszy Niemieckiej; który tytuł Jan II. Biskup, od Cesarza Karola IV. odebrał, ale którego mu w Kancellaryi Krolewskiej niedają 1743 otrzymał Pallium, y prawo, żeby w Dyecezyi iego ieden z Duchownych Krzyż przed nim nosił. Piszę się takż Biskupem Sambiyskim, ponieważ te w Prusiech Brandeburskich położone Biskupstwo zniesione, a do niego należące Koscióły Katolickie w Duchownych Sprawach, Jurisdikcyi. Biskupow Warmińskich podpadają: Tym czasem Dom Brandeburski niechce mu przyznać tego tytułu. Dla utrzymania Woyska Koronnego corocznie daie 29209 Złotych.

b) Biskup Chełmiński, którego Biskupstwo daleko mnieysze ma dochody, iak Warmińskie. Krol ie tylko rozdaie, bez wiadomości Kapituły. Arcy-Biskup Gnieźnieński, Metropolita iest Chełmińskiego.

Ten

Ten się nazywa także Biskupem Pomezanskim, częścią ponieważ niektóre miejsca, należące przedtym do Dyecezyi Pomezanskiej, przez pokoy 1466 do Polskiej, y pod Duchowny dozór Biskupa Chełmińskiego dostały się: częścią dla utrzymania pamięci Biskupstwa Pomezanskiego w Prusiech Brandeburskich zniesionego. Pod nim są Wojewodztwa Chełmińskie y Malborskie. On może, podług Praw Polskich, przyść do Godności Kancelerskiej. 2) Trzy Wojewodowie, którzy w Dośtoieństwie równi są Polskim. Chełmiński jest pierwszym, Malborski drugim a Pomorski trzecim. W tym się zaś różnią od Polskich, że ich urząd zawsze złączony jest z pewnym Starostwem; Jako też Chełmiński, ma Kowalewskie; Malborski Kiszporskie; Pomorski zaś, Skarszewskie, Starostwa. Z tych oni mają swoje Dochody, z innymi oraz pożytkami z Grodow. Mają też swoje własne Sądy Grodzkie, które w Wojewodztwie Chełmińskim w Kowalewie, Malborskim w Kiszporku, a w Pomorskim w Skarszowie odprawują się: A pospolicie przez Podwojewodzych sądzone bywają. Dekreta przytym wykonywają; a czasu potrzeby zażywają broni, lub pomocy Rycerstwa pod nimi będącego. 3) Trzy Kasztelanowie,

nowie, którzy osobliwego żadnego urzędu nie mają, ale podczas Pospolitego Ruszenia, iako Namieśtnicy Wojewodow mogą być uważani. Należą do liczby Większych Kasztelanow Polskich. Dochody swoje mają z Starostw, które zaiedno trzymają. 4) Trzy Podkomorze, którzy iedynie tylko Tytuł mają y iako Członki Rady, Prym biorą przed innym Rycerstwem. Nienależą takż do liczby Senatorow Polskich, y iezeli na Seym przyjeżdżają, tedy iak Posłowie stawiają się. 5) Trzy pozostałe ieszcze wielkie Miasta, Toruń, Elbląg, y Gdańsk; każde z nich w Imieniu swoim 2 Radnych Panow posyła, którzy obydwu spólnie iedną kreskę mają. Przedtym 7 było miast Wielkich. Z tych tedy, Członków RADA Prowincyi jest złożona. Wszyscy Radni Panowie podług Prawa musieliby być urodzeni Prusacy, ale barzo rzadko tego przestrzegają: Krol ie nominuje, a oni muszą osobliwą Przyśięgę Krajową wykonywać. Biskupi, Wojewodowie y Kasztelanowie są oraz Senatorami Krolestwa Polskiego, ponieważ 1569 pewne mieysca w Senacie dla nich byli wyznaczone: Mają też wolny przystęp do Urzędow Koronnych. Biskup Warmiński na Seymikach prezyduje, a w niebytności iego, nayprzednieyszy miedzy przy-

przytomnemi. Teczlonki wspomnioney Rady, mogłyby się zwać Wyższymi Stanami, w oppozycyi Niższych Stanow, do których mnieysza Szlachta, y małe miasta należą. Szlachta pod Biskupem Warmińskim będąca, nienależy do Stanow Państwa; Inne zaś Rycerstwo, posyła Posłow swoich na Seymiki. Małe miasta stawiają się takż na Seymikach w Osobach Posłow swoich, ale od nieiakiego czasu przez Szlachtę gwałtem są wyłączeni od wszelkich Obrad; Iednakowoż spodziewają się swoiey Restytucyi, od oświeconego teraz Rycerstwa. Krol Kazimierz, obiecał swoim y Następcow swoich Imieniem, że, bez wiadomości y poradenia się wspomnionych Stanow Pruskich, żadney rzeczy ważnieyszey przed się brać, ani konkludować nie będzie. Przez te ważnieysze rzeczy rozumieją się Regalia, to iest Prawa Majestatu, lub Krolewskie; a mianowicie te, których Krol wraz z Stanami używa, iako to: Moc prowadzenia wojny, wkładania na Kray podatkow, czynienia Pokoiu, Stanowienia Praw, y.t.d. Ku temu celowi wprowadzone były Seymiki, ktore przed tym z Polskimi Seymami żadnego niemieli społeczeństwa: Ale 1569 przez Konstytucyą Lublińską, część Rady Pruskiej złączona była z Senatem

Polskim, a Stany przymuszone były do stawienia się na Seymach. Od tego czasu Forma Rządów Pruskich znacznie się odmieniła: Iednakże nigdy niebyła z Polskimi zmieszana, lecz Prusy swoje osobne mają Prawa.

Znając już tedy Stany, potrzeba y Seymiki nieco dokładniej rozważyć. Te przed tym dwojakie bywały, mianowicie: Ordynaryjne y Extraordynaryjne. Tamte od stu lat już ustały, te zaś utrzymały się, y od Krola wyznaczane bywają, który oraz Czas y mieysce Onych naznacza: Iednakowoż, co się Mieysca tycze, alternatą w Malborgu y Grudziądzu odprawować się powinno. Przy Krolewskim wyznaczeniu Generała, Stany determinują czas y do mnieyszych Seymikow, na których Posłowie obierani bywają, y Plenipotentcyia się im dają: Ale, pod czas Bezkrolewia, czas y mieysce Generału, w nakazaniu Prymacyalnym, Stanom Państwa się zostawia. Mnieysze Seymiki w każdym Woiewodztwie się odprawują a mianowicie; w Chełminskim w Kowalewie, w Malborskim w Sztumie, w Pomorskim zaś w Starogardzie: Lecz, wprzody nim Pomorskie Wojewodztwo w Starogardzie się zgromadzi, Powiaty Tczczewski (do którego y Gdański łączony bywa) Swiecki, Tu-

Tucholski, Czulchowski, Mirachowski, y Pucki, swoje osobne ziażdy mają: zkąd przez obranych Posłow do Starogardu iadą; gdzie ze wszystkich Instrukcyi, iedna powszechna Instrukcyja Wojewodztwa, układana bywa, z którą oni na Generale się stawiają, chociaż ieszcze w Starogardzie Powiaty, ktore Seymikow niemieli, Posłow nieobierali; z Kowalewa y Sztumu Posłowie takż przyjeżdżają, ponieważ wszyscy viritim na Generale stawić się nie powinni. Ieżeli mnieysze Seymiki szczęśliwie doydą, można się spodziewać dobrego skutku na Generale: Ale, kiedy iedne Wojewodztwo tylko nie seymikuie, tedy ani na początek Generału myśleć potrzeba. Liczba Posłow z każdego Wojewodztwa nie iest pewna: Iednakowo, w nowszych czasiech większa iest, iak przed tym bywała: Naywięcey zawsze ich iest z Wojewodztwa Pomorskiego, a naymniey z Malborskiego, Instrukcyja od Seymikow, w Polskim ięzyku na Piśmie Im bywa podawana. Na początku Generału, przytomne bydź muszą wszystkie Wojewodztwa y Posel Krolewski. Przecie nie koniecznie potrzebna iest przytomność wszystkich Członkow Rady, y wszystkich wielkich Miałt. Odprawuie się zaś, zazwyczaj na Ratuszu; Czasem w Kościele,

albo gdziekolwiek indziej. Wszystkie zupełnie dożyć mogą, kiedy jednomyślność Pruska dobrze zrozumiana będzie; to jest, kiedy Materye, na które się niemogą zgodzić, drugim na przeszkodzie nie są, ale na inny czas odkładane bywają. Pisma, w Imieniu całego Prowincyi, ułożone, Toruńscy Sekretarze, podług zdania wszystkich Stanów, stawiać muszą w Łacińskim Języku, które ku końcowi Generala publicznie czytane, y pieczęcią stwierdzone bywają. Wszystkie Pisma, które albo na Seymiki przychodzą albo od nich wyprawowane bywają, zachowują się w Toruniu, w Metryce całego Państwa. Seymiki dzielą się in Conuentus Ante- y Post- Comitiales, t. j. Ziazdy Przed- y Po-Seymowe. Na pierwszych Krol oznajmuie materye, które na Seymie mają być decydowane; Tudzież obierani bywają Posłowie na Seym, y koszt dla nich potrzebne, wyznaczone. Na poslednich Seymikach, stwierdzają nowe podatki, z dawniejszych rachunków słuchają, y jeżeli na Seymie cokolwiek ku szkodzie Państwa uchwalono było, przeciwko temu mówią albo też na Piśmie się protestują. Tak tedy Prusacy, nie tylko swoje Seymiki odprawują, ale też na Seymy Polskie jeżdżą.

Wyżey

Wyżey już iest wspomniono, że Prusacy Podatki swoje, nie na Seymach, ale na własnych Seymikach uchwalają. Miasta zwykły płacić, tak nazwany Podatek Słodowy, to iest, od każdego korca siodu, który warzony bywa, muszą dawać dwa Szelagi; Rycerstwo zaś wprowadziło Łanowe, od każdego Łana dając Złoty Polski. Oprócz Akcyzy y Łanowego czasem pozwolono inne pobory. Zamek Malborski wyznaczony iest dla Skarbu Krajowego; Skarb ten iest w Dyzpozycyi Podskarbiego, który w niczym nie należy do Podskarbiego Koronnego, ale iedynie tylko od Stanow dependuie, y ma pod sobą Pisarza Skarbowego Prusacy żadnych cel nieplacą a w Polszcze, iedynie tylko do dawnych cel pogranicznych obowiązani się bydź uznają. W pole takż, za granicę Prowincyi, wychodzić niepowinni; Rycerstwo iednak, w Kraiu ku własney obronie na koń siada, miasta zaś od tego są wolne, oprócz Torunczykow, którzy względem Dobr swoich Szlacheckich, 32 Konie w pole stawia y one Szlachcie dosyłaia.

Prusy sądzą się według Prawa Krajowego Szlacheckiego, y według Prawa Chełmińskiego. Elbląg y inne niektóre Mieysca zażywaią Prawa Lubeckiego. Ry-

Rycerstwo w każdym Wojewodztwie ma Sądy Ziemskie y Grodzkie; O ostatnich wyżej się już nieco powiedziało pod Wojewodami. Trybunał Piotrkowski, iako się już wyżej namieniło, jest teraz ostatnią Sprawą sądową dla Szlachty; Od Miast apellować można do Sądów Nadwornych, albo też Assessorских.

Prusy przed tym miały swoją własną monetę, która potym z Polską złączona była; Trzy wielkie Miasta, mocą osobliwych swoich Przywilejow, kazały bić w Mennicach swoich srebrne y złote pieniądze różnego Gatunku, z wyobrażeniem Krolewskim, y herbem swoim, które mieć można za iedyną Pruską monetę po zabronieniu Krolewskim bicia pieniędzy w Państwie.

Oprocz zwyż opisaney Rady, są jeszcze w Prusiech inni różni Urzędnicy, mianowicie Podskarbi, który miedzy nimi jest nayprzednieyszy y iedyny, mający roczną Pensją y inne Dochody; o nim już wzmianka była; Miecznik, żadney niema powinności; Chorążę, którzy Chorągwie niosą kiedy całe Rycerstwo w pole wychodzi; Sędziowie Ziemscy, których jest 7, y ich Assessorowie Ławnicy.

O Miastach uważać potrzeba, że one od dawnych czasow dzieliły się na Większe

Mnieysze. Większe albo Wielkie są To-
 run, Elbląg, y Gdańsk; Mnieyszych,
 które się Krolewskimi nazywają jest 27.
 oprócz Miast Biskupow, Warmińskiego y
 Chełmińskiego. Miasta te Mnieysze, za
 czasu Krzyżaków między sobą uczynili
 sprzymierzenie się, które y teraz jeszcze
 trwa; Dla czego też swoje Przywileje spo-
 nie utrzymują na prywatnych zjazdach o
 powszechne Dobro naradzają się y na Ge-
 neralach Pruskich, przez większe Miasta,
 Sprawy swoje przedkładają. Co się obrad
 ich tycze, w Malborgu, iako nayprzed-
 nieyszym między niemi, jest Directori-
 um. Jako też Miasto te, tudzież Grudziądz,
 Tczewo, Starogard, Choynice, nazywają
 się Miastami Pełnomocnemi, które swoje,
 y drugich Miast dolegliwości y Sprawy,
 Directorium przedkładają. Te zaś po-
 tym Sprawy ważnieysze, wielkim Mia-
 stom donosi, które się nazywają Kwate-
 rowymi Miastami, dla tego, że pieczę
 mają o Miastach Wojewodztw swoich.
 Do 27 mnieyszych Miast należą Malborg,
 Kiszpork, Sztum, Neuteich, Tolkmicko,
 Grudziądz, Brodnica, Łaszyn, Nowe-
 Miasto, Radzyn, Golub, Lidzbarg, Ko-
 walewo, Tczewo, Gniew, Nowe Swie-
 cie, Pucko, Starogard, Skarszów, Berend,
 Choynice, Bialenburskie, Fridland, Tu-
 chol,

chol, Hamersztyn, Słuchow. Terazniey-
 zych czasow, Miasta te barzo są podle.
 Apellować mogą od Magistratu swego, do
 Starostow, od nich zaś do Króla. O Pra-
 wach ich czytać można: Privilegium Ci-
 vitatum Minorum Prusiae Occidentalis,
 commentariolo illustratum. Xięstwo Pru-
 skie złożone iest z 4 części.

1. Wojewodztwo Chełmińskie, nay-
 pierwsze między trzema Pruskimi; Ma
 swego Woiewodę Kasztelana, Podkomo-
 rzego, Miecznika, Sędziego y 8 Starostow,
 mianowicie Brodnickiego, Grudziądzkie-
 go, Radzynskiego, Golubskiego, Rogo-
 żynskiego, Bratyańskiego, Kowalowskiego
 y Pokrzywnińskiego. Biskupstwo Cheł-
 mińskie naystarsze między Pruskimi, a
 fundowane od Konrada Xiążęcia Mazowie-
 ckiego około roku 1215 albo 222. Kol-
 legiata Chełmińska złożona iest z 4 Kano-
 nikow, ktorych Biskup, z pozostałymi
 Kanonikami, obiera. Obszerniey się iuż
 mówiło o Biskupie y Biskupstwie Cheł-
 mińskim, w Introdukcyi do tego Rozdziału.
 Nayprzednieysze mieysca są:

1) Toruń, nad Wisłą naydawniey-
 sze, y pierwsze między trzema Wielkimi
 Miastami Pruskimi, chowa Archivum Pru-
 skie, y należy do Rady Kraiowej. Zało-
 żenie

żenie swoje winne jest, pierwszemu Mi-
strzowi Wielkiemu Krzyżackiemu, Her-
manowi Balk, który 1231 Twierdzę To-
ruń zbudował, przy ktorej następującego
Roku Miasto założone było, które dla nie-
wygodnego położenia, 1235 znowu z nie-
sione bydź miało, a wybudowane o milę
na teraznieyszym mieyscu, nieco wyżej
położonym. Imię swoje bez wątpienia od
tego wzięło, że przezeń Brama (Thor)
albo weyście do Prowincyi Pruskiej otwo-
rzyło się. Miasto te, za czasem stało się
Sławnym Handlownym, y do Przymierza
Anzeatyckiego przyięte było. Przedtym
miało mocny Zamek, który 1454 był
zniesiony; Oprocz tego też było umoc-
nione. Dzieli się na Stare y Nowe Mia-
sto, które przedczasymiewało swoją Włas-
ną Zwierzchność, ale 1454 z pierwszym
złączone, a z dwóch, iedne Miasto y ie-
den Magistrat był uczyniony: Jednako-
woż ze Irzodka, Murem y rowem, są roz-
dzielone. Mieszczanie z więkzey części
są oboygą wyznania Ewangelicy; Ale Ka-
tolicy powoli Kościoły Ich im poodbierali,
tak dalece że Obywatele Nowego Miasta,
swoy przeszły Ratusz na Kościół obrocili,
a na Starym Mieście na Rynku 1755 nowy
Kościół poczęto budować. Ministerium
Luterskie od 4 Kościołow, złożone jest z
iednego

iednego Seniora y 6 Xięży, do których
ieszcze łączy się 2 Xięży, y 4 Kościoły
wieyskie. Gymnasium tuteysze, założo-
ne 1594 w dobrym iest porządku, y za-
wsze miało uczonych y Sławnych Rekto-
row y Professorow; ktorych przy nim
iest 5, y Lector Języka Polskiego. Ewan-
gelicy, mają iednego Xiędza, a Nabo-
żeństwo swoje odprawiają w pewnym
wielkim Domu. Katolicy teraz mają w
Mieście 4 Kościoły, miedzy ktoremi są 3
Klasztory z Kościołami. Iest tu Collegium
XX. Jezuitow, ktore 1605 założone, a 1699
znowu de novo iest wyprowadzone. Są-
dy-Ziemskie się też tu odprawiają. Miasto
y Mieszczenie mają wiele Dobr z Szlache-
ckimi Prawami, y dla tego zawsze zasia-
da 2 Radnych Panow, w Szlacheckich Są-
dach Ziemskich Chelmińskich. Toruń-
skie Pierniki, delikatne rzepki, piękne
mydło, y Kiełbasy są Sławne. Most dre-
wniany na Wiśle, długi iest prawie na pół-
mile, a dwie ma części, ktore wyspa Ba-
zar czyni. Połowa ta, ktora Miasta iest
bliższa, nazywa się Mostem Niemieckim
na Niemieckiej Wiśle; druga zaś połowa,
ku Polszczeleżąca, ma Imię Mostu Polskiego,
na Wiśle Polskiej. Rzeka co raz iest szersza,
altak tedy y most, ktorego trzecią część, nie
mał corocznie lod zrywa, ponieważ nie
iest

ieſt doſć mocny ; tak dalece że utrzyma-
nie iego barzo wiele koſztuie W Ko-
ściele S. Jana znayduie ſię nagrobek Mate-
matyka Sławnego, Mikołaja Kopernika,
ktory ſię tu 1472, Dnia 19 Stycznia naro-
dził. Miasto te, roku 1454 odpadło od
Krzyżaków, a do Korony Polskiej ſię uda-
ło. Roku zaś 1485 otrzymało Jus Stapu-
læ, albo Prawo na Skład. Krol Szwedzki
Guſtaw Adolf obległ ie był 1629, ale bez
ſuktku: Około tegoż czaſu wałem otocz-
ne było. Krol Władyſław IV. 1645 spra-
wił tu był Rozmowę miedzy Katolikami,
Luteranami, y Ewangelikami, chcąc ie
złączyć: ale ktora ſię ze zwadą, y bez
ſuktku zakończyła. Krol Szwedzki Karol
Guſtaw 1655 wziął był miasto te przez
umowę, y kazał ie znacznie umocnić. Po-
lacy y Brandeburczycy 1658, a Karol XII.
1703 bombardował ie y dobył; Wostat-
nim wspomnionym roku, wſzyſtko cokol-
wiek tylko do umocnienia Miasta ſłużyło,
zniesiono. Od 1708 aż do 1710 przez po-
wietrze z Obywatelow ſwoich mocno
obnażone było: w różnych woynach ta-
koż, wiele wyſtać muſiało. Roku 1724
dnia 16 Lipca, z małej przyczyny, to ieſt,
że pewny Student Jezuicki przy Proces-
fyi, na Ewangelikow z ſwawoli ſię targnął,
wielki wſzczał ſię rozruch, ktory drugie-

go dnia ieszcze był większy, tak dalece że Pospolstwo gwałtem do Szkoły y Collegium XX Jezuitow wpadłszy, różne Bezprawia poczyniło; Za co Prezydent Resner, z niektórymi inszymi dać głowę, Luteranie, Nowy P. Maryi Kościół stracić, a miasto Karę pieniężną zapłacić musiało. Luteranie, już po Pokoju Oliwskim, Kościół S. Jakuba utracili. Dystrykt mieyski ma więcey iak 25 wsi, z 4 Kościołami Luteranickimi. O mile od miasta leży Katolicka Kaplica S. Barbary, do ktorey na trzeci Dzień Świątek, wielka Processya z Miasta idzie.

2) Chelmino, nad Wisłą na mieyscu wyniosłym. Założone iest 1239. Pewny Xiążę Mazowiecki pusił ie był Krzyżakom, ale one od nich odpadłszy, do Polskiej się udało. Kiedy Niemcy Panowanie nad nim otrzymali, bywały tu Naywyższe Sądy Pruskie, dla czego też Prawo Chelmińskie tak iest sławne, y prawie od całych Prus y Mazowszu przyjęte. Iestci one wielkie, ale niebarzo ludne. Niegdyś było Miastem Anzeatyckim, do Krola należało, y z liczby większych Miast było, a tak y do Rady wchodziło: Teraz zaś pod Biskupią iest władzą, y iedynie tylko Miastem Biskupim. Są tu 3 Klasztory, mianowicie 2 męskie, a ieden Panieński.

1554 Gymnasium było założone, ale które niedługo trwało. Krzyżacy, od których miasto te było odpadło, 1457 znowu je obieli, ale za czasem przez Polaków odebrane. 1544 wielką szkodę od ognia poniosło.

3) Starygrod, Zamek na pagorku nad Wisłą, z miasteczkiem.

4) Chełmża, miasteczko o milę od Chełmna, Rezydencya Biskupa Chełmińskiego, który się Lubawskim nazywa, ponieważ w Lubawie także ma swoją Rezydencyją. Miasto te 1251 jest założone.

5) Wąbrzyzna, Miasteczko 1331 wybudowane.

6) Kowalewo, Krolewskie Miasto, gdzie się Sądy Grodzkie Wojewodzinskie, y mnieysze Seymiki tego Województwa odprawują; y pod którym Generał Saski Bose, 1716 zbił Polaków z konfederowanych.

7) Golub, Krolewskie Miasto z Zamkiem, nad Rzeką Drybencą, gdzie często rezydowała Anna, Siostra Króla Zygmunta III., do ktorey także należał Dystrykt około leżący.

8) Brodnica, mocne, y w dobrym położeniu, Krolewskie Miasto z Zamkiem,

nad Rzeką Drybencą, które też, do wyżej wspomnianej Xiężniczki Anny należało, y w którym ona 1625 umarła. Założone i ft 1285; często obleżone y dobyte było. Iest tu Kościół Ewangelikow Auspurskiego wyznania.

9) Radzyn, Miasto Krolewskie z Zamkiem, które często frogości Woyny y ognia doznało. Sady Ziemskie się tu odprawuią.

10) Pokrzywno, Miasteczko z Zamkiem.

11) Grudziądz, przed tym Grodek, Miasto Krolewskie, na Wyspie, oblanej Rzeką Ossą tu w Wisłę wpadającą. Zamek leży na pagorku, y ma Kościół. W mieście też iest Kościół 1598 Luteranom odebrany; Dla czego oni, Nabożeństwo swoje odprawuią na Ratuszu, gdzie y Szkoły mają. XX Jezuici, wystawili tu 1645 Collegium, które 1647 przez Konstytucye Seymowe stwierdzone było. Miasto te, wstawione iest Generałami Pruskiemy, alternatą odprawuiącemi się tu, y w Malborku. Wybudowane zaś iest 1299.

12) Łaszyn, Krolewskie Miasteczko wybudowane 1328, y zewsząd prawie wodą oblانة.

13) Nowe-Miaſto, Krolewskie miaſteczko, nad rzeką Drybencą, 1319 roku założone.

14) Bratyan, miaſto z Zamkiem nad Drybencą wybudowane 1254 roku.

15) Lawernik, Miaſteczko nad rzeką Drybencą.

16) Lubawa, Miaſto z Zamkiem, gdzie przed tym Biſkupi Chełmińscy rezydowali. 1545 pogorzało.

17) Lidzbarg, Miaſteczko Krolewskie.

18) Rogoźno, Krolewska Ekonomia.

19) Michałow, mały Dystrykt, między Mazowſzem, Ziemią Dobrzyńską, y Rzeką Drebnicą, który od Xiążęcia Leſzka 1304 Krzyżakom zaſtawiony y onym 1343, 1411, y 1436 potwierdzony był. Ma ſwego własnego Sędziego Ziemskiego, chociaż przed tym należał do Wojewodztwa Chełmińskiego.

2. Wojewodztwo Malborskie, ma ſwego Wojewodę, który przedtym Elbląskim ſię nazywał, y w porządku drugim ieſt między Pruſkiemi, Podkomorze-go y Sędziego Ziemskiego. Staroſtwo Malborskie nayprzednieyſze ieſt w całych Pruſiech. Wojewodztwo te, trzy Zula-

wy w sobie zawiera, które wprzody opisać trzeba. Zuława nazywa się Ziemia, która, z błot y bagnisk w nizinach położonych, do mieszkania y uprawowania sposobną jest uczyniona. Zuławy obfitują w Zboża y trawę: Lasow y gor niema wiele; Elbląski Las ze wszystkich jest największy. Na wielu mieyscach Obywatele do opału, Ziemi tylko, Torf nazwaney, ba Słomy albo cierniska, zażywaią. Oprócz Zaiącow, Kuropatw, y innego Ptaśtwa, barzo mało Zwierzyny w lesiech się znajduje; ale są Wilcy drapieżni. Rzeki obfitują w dobre Ryby. Pożytek z Pszczół y Bydła, jest znaczny; Osóbliwie zaś Konie są sławne. Obywatele Zuław zawsze wolnymi byli Chłopami, a nazywaią się Poddanymi Krolewskimi y Zuławianami; Dostąpili oni też Prawa y Dobr Chelmińskich od Krzyżaków; Iednakowoż ci, którzy teraz należą do Jurysdykcyi Mieyskiey, barzief są ograniczeni, niżeli Krolewscy na Zuławach Malborskich. Mowią po Niemiecku y po Polsku; a z większey części są Luteranie y Katolicy; Ewangelikow mało jest, ale Mennonitow wiele. Wielka Zuława Malborska (Insula Maior) zewsząd prawie oblana jest Wisłą y Nogatem, ciągnie się aż do Frisch-Haffu, a zawiera w sobie więcey iak 2130 włok albo Lanow,

Łanow, które różnie są podzielone: Do tego ieszcze należy 40 Łanow Miasta Malbarga, y 2 Łanow Miasieczka Neuteich nazwanego. W lesie Montawskim, początek swoy bierze Rzeka Tyge, (Tye) która początecznie Swienty się nazywa, przez całą Zuławę w dłuż płynie, miasieczko Neuteich dwoma Odnogami oblewa, a potym pod Haberhorfszem do Frisch-Haffu wpada. Wielka Zuława Malborska dzieli się na 5 części, które po Niemiecku, Winkel, kąty nazywają się, mianowicie: Montawski, Szenawski, Lichtenawski, Neuteichski, y Leswicki, a 13 Luteranńskich Parafii w sobie zamyka. W pierwszej części jest 5 wsi, między ktoremi 2 Kościelne; w drugiej 7, z których dwie Kościelne; w trzeciej 7, z nich 4 Kościelne; w czwartej, oprócz Miasieczka Neuteich, 8 wsi, między niemi 3 Kościelne; a w piątej 14, z których 3 Kościelne. We wszystkich tych częściach są 4 Krolewskie Folwarki, znaczne dochody mające, mianowicie: Klein-Muntau, Leske, Kaminke, y Kaltenhof. Dystrykt Tygenhofski, który więcey iak 632 ma Łanow, częścią jest tey wielkiej Zuławy: Oprócz Zamku, y Miasieczka Tygenhof, nad rzeką Tygen, jest tam ieszcze 20 wsi, a między nimi 3 Luteranńskie. Graniczący z tym,

Dystrykt Berwaldski y Barenhoffski, zawiera w sobie 195 Łanow, 15 Morgow y 5 Wsi, z których 2 Kościelne Luterzańskie. Na koniec, do Wielkiej Malborskiej Żuławy należy jeszcze część albo Kąt (Winkel) Szarpawski, który ma 96 Łanow, y więcey iak 14 Wsi, a należy do Gdańskiego Dystryktu. Mała Żuława Malborska, leży między Nogatem y Jeziorem Drausen, a przedtym nazywała się Żuławą Fiszawską. Pruskie y Holenderskie Łany, oraz z Pastwiskami, tam się znajdującemi, y osiadłemi, wynoszą na 966 Łanow, $12\frac{3}{4}$ morgow. Na Pruskich Łanach jest Wsi 21, a na Holenderskich Łanach y Pastwiskach, 16. Na tey Żuławie są 4 Luterzańskie Parafie. Obiedwie Żuławy Malborskie, do Korony Polskiej 1525 są przyłączone, która, Woiewodę albo Starostę za Naywyższego Ekonomy tamże stanowi, który ma Prym, przed wszystkimi w Polskich Prusiech Starostami. Elbląska Żuława, poczęści takż rachuje się do Małej Żuławy Malborskiej. Do pierwszey należą Wsie Kościelne Fürstenu, Gros Mausdorf, y Jungfer nad Haffem; Do drugiej zaś, Wsie Kościelne Neuheyde y Zeyr, do których 7 wsi jest przyłączonych. Zgromadzenia Ewangelickie Obojga Wyznania, w Malborskich obu

obu Zulawach, doznali od Katolików różnymi czasami, Naruszenia Ich Praw, y Religii. Ogółem jest tam 26 Xięzy, ale którzy nie są ziednoczeni wiedne pewne Corpus, ani przez Seniora rządzeni bywają, lecz każdy z nich, w niczym od drugiego nie dependuje; Zkąd często pochodzą Zamieszkania. Każde zgromadzenie powoływa swoich Xięzy.

Miasta w Wojewodztwie Malborskim, są:

1) Elbląg, dość wielkie, starym sposobem umocnione, y dobre handlowne Miasto, nad rzeką Elbing, która z Jeziora Drausen wypływa. Na tym miejscu, gdzie teraz stoi wybudowane jest roku 1239. Pierwszy Przywilej nadany mu jest 1246, w którym też pozwolone Prawo bicia pieniędzy. Nowe-Miasto uprzywilejowane jest 1347. Miedzy Starym-Miastem y Przedmieściem, na którym są Szpichlerze Kupieckie, płynie Elbing, a Stare od Nowego-Miasta oddzielone jest przez row y mur. Domostwa są wysokie, wąskie y Staroswieckie, prawie iako we Gdańsku, a ulice wąskie. Katolicy, od roku 1616, trzymają wielki Kościół Farny S. Mikołaja, Luteranie zaś mają Kościoły S. Maryi, Trzech-Królow, S. Ducha, S. Ciała, S. Anny, S. Jerzego, y Kościół Szpi-

Szpitalny S. Elżbiety. Ewangelicy odprawiają swoje Nabożeństwo, na wielkiej Sali w pewnym Domu, równie iako y Menonici zgromadzaia się w Domu. Gimnazjum iest Luteranńskie. Miasto przedtym było Anzeatyckie; a ponieważ Lubecką iest osadą tedy też Prawa Lubecckiego zażywa, iednakowoż w tym swoią osobliwą ma wolność. Zamek, wystawiony 1237, od Mieszczan 1454 zniesiony był. Fortyfikacye, ku Żuławie są podle, ale z drugiey strony nieco lepsze: Z tym wszystkim, miasto te za najmocniejszy Fortecę w Prusiech bywa miane. Osada iey iest złożona z kilku Kompanii Polskiego Woyska Koronnego, w bramach Mieszczenie na Warcie stoia, a Przedmieścia od Żołnierzy Pruskich są osadzone. Miasto, w sprawach Duchownych, ile to bydz może, bez naruszenia Praw, y różnych Religii, iest pod Biskupem Warmińskim; w Sprawach zas Cywilnych iedynie do Krola należy. 1454 odpadło od Krzyżaków, a pod obronę Polską się udało. 1626 y 1655 dobrowolnie poddało się Szwedom. W ugodzie Brombergskiej 1658, obiecanoć wprowadzie było Elektorowi Brandeburskiemu Fryderykowi Wilhelmowi, że On ie tak długo w zastawie miał trzymać, aż pokiby mu niebyli wypła-

placone 400000 Talerow, y 1660 znowu go w tym na Pismie upewniono: Iednakowoż On, ani Miasta niedostał, ani Pieniędzy, chociaż czwartey części ustał. 1698 wziął ie był Syn iego, ale 1700 znowu oddał Polakom, y zrzekł się Prawa Zastawnego, ktore do niego miał, zaco mu 300000 Talerow obiecano, y dla pewności tey Summy ze Skarbu Krolewskiego, niektore Kleynoty były dane. Miasto musiało się obowiązać, do teyże Summy dać 50000 Talerow, osadę od 300 Ludzi Piechoty, y 50 Konnych, pod dobrym y doświadczonym Generałem utrzymywać, onę aż do 2000 Ludzi, czasu potrzeby powiększać, bez wiadomości Krola, Rzeczypospolitey, y Stanow Pruskich nigdy się niepoddawać, y w większey czci mieć Religią Katolicką. Ponieważ zaś Elektor zapłaty swoiey niedostał, a tak, mocą Kontraktu, obiał Dystrykt do Miasta należący. 1703 obleżone było od Szwedow, y Kontrybucya włożona, ale Moskale ie potym 1710, od nich przez Szturm odebrali. Dla Jeziora Drausen w bliskości będącego, nazywa się takóž Urbs Drusiana, y drugim iest miastem, miedzy tak nazwanemi Wielkimi Miastami Pruskimi.

Dystrykt Mieyski dzieli się na Elbląską Nizinę y Wyżynę. Do tamtey należy El-

Elbląska Żuława, oktozey wyżej wzmianka się już stała. Wobudwu, 10 iest Ewangelickich Wsi Kościelnych, mianowicie: Fürstenau, Gros-Mausdorf, Neuheyde, Zeyer, Iungfehr, Preuschmark, Reichenbach, Pomehrendorf, Trunz, Lenzen, y Filia Dorbek.

2) Malborg, dobrze zabudowane miasto Krolewskie nad Nogatem, w barzo przyjemnym, y urodzaynym położeniu, na pagorku. Na przeciw Miasta Grobla Żuławska tamuje Rzekę Nogat, ale Fortyfikacyi Zamku szkodzi. Most tuteyszy drewniany na Nogacie, długości na 539 Stop, Miastu barzo iest przykry y kolztowny, ponieważ Dochody na budowanie y utrzymywanie onego naznaczone, wcale niewystarczają. Zamek, dość mocny, pierwey iest, wybudowany, niżeli Miasto: Ponieważ tamten 1281, te zaś 1302 ma bydź wystawione, a Imie mieysca Czantrin, przedtym tam będącego, zniesione. Na tym Zamku składany bywa Skarb Pruski Krajowy. Obywatele Miasta z więkfszey części są Katolicy, iest iednak tu ieden Kościół Luterski. Przed tym było Rezydencyą Wielkich Mistrzow Krzyżackich. Generały Pruskie alternatą się odprawują tu y w Grudziądzu. 1460 Polacy,

1626 y 1655 Szwedzi go dobyli. 1644 Zamek pogorzał.

3) Sztum, małe Miasto Krolewskie z Zamkiem, gdzie Seymiki, y Sądy Ziemskie tego Wojewodztwa odprawiają się. Ma bydź wybudowane 1249, albo, podług inszych zdania 1278. Polacy 1410, 1454, y 1416 odebrali ie byli Krzyżakom, a 1626 y 56. Szwedzi go dobyli. Niedaleko ztąd leży

Sztumdorf, Wieś, gdzie 1635, do 26 lat przedłużone było Armistitium, między Szwedami y Polakami 1629 do lat 6. tylko umowione.

4) Kiszporg, Miasto Krolewskie, z Zamkiem starym, na gorze założonym 1247, nad rzeką Syrgunen, która za Elblągiem w Jezioro Draufen wpada. Tu się odprawiają Sądy Grodzkie całego Wojewodztwa. 1400 pogorzało, a 1626 od Szwedow wzięte było.

5. Neuteich, Miaszeczek Krolewskie, na Wielkiej Zuławie nad Rzeką Swenty, 1329 wybudowane; ale 1400 przez ogień, y różne wojny mocno nadwątłone było.

Obserw. Między Dystryktem Elbląskim, Warmią, Frisch-Haffem, y Krolestwem Pruskim leży:

1) Sta-

1) Starostwo Tolkmitskie, w którym jest:

(1) Tolkmitsko Krolewskie Miasteczko nad Frisch-Haffem, wybudowane 1365.

(2) Neukirch, Wieś Kościelna.

2) Dystrykt Kadinen, w którym się znajduje: Kadinen, Klasztor; Scharfenberg, Zamek obronny; y Rehberg, Wieś.

3. Wojewodztwo Pomorskie, które niegdyś było częścią Pomeranii, y swoje własne miało Xiążęta z Domu Pomorskiego; Ostatni z nich, Imieniem Mestowin, umarłszy 1295 bez Potomstwa, Przemyśława II. Xiążęcia Wielko-Polskiego, Dziedzicem Kraju swojego uczynił. Ale gdy Margrabiowie Brandeburscy w Państwo wkroczyli, na pomoc mu przyszli Krzyżacy; Iednakowoż Margrabiowie przy Posesfyi onego utrzymali się tak długo, aż poki Krzyżacy 1311, u Margrabi Waldemara tey Prowincyi, za 10000 Mark wagi Brandeburskiey niekupili; którą oni aż do roku 1466 trzymali. Przecie potym znowu do Polskiej się dostała. Obywatele przed tym nazywali się Pommerinken, dla różnicy od drugich. Ma swego Woiewodę, który trzecim jest między Pruskiemi,

mi, Podkomorzego, y Miecznika: Starostw zaś 5, mianowicie Człuchowskiego, Tucholskiego, Swieckiego, Tczewskiego, y Puckiego. Wojewodztwo te ma 5 Powiatow, a 4 Sędziow Ziemskich; albowiem Gdański y Tczewski, spólnie mają jednego Sędziego Ziemskiego; Tucholski zaś, Pucki, y Mirachowski, każdy z osobna jednego. Biskup Kujawski, nie tylko tu ma swoje znaczne Dobra, ale też, cały prawie Dystrykt, do iego należy Parafii; Zkąd się też nazywa Biskupem Pomorskim, ale do RADY Pruskiey niewchodzi. Część nie iaka Pomeranii jest pod Arcy-Biskupem Gnieźnieńskim. Nayznacznieysze miejsca są następujące:

1) Gdańsk, Sławne Miasto handlowe y forteca, nad Wisłą, o milę od Morza Bałtyckiego. Dwie małe rzeki Rodaun y Motława przez Miasto płyną; na pierwszej jest młyn o 18 Kołach; druga płynie między Starym y Nowym Miastem dwiema odnogami, które wychodząc z Miasta, znowu się łączą y równie iako Rodaun, w Wisłę wpada. Miasto jest wielkie, podług staroswieckiey Mody piękne, ale z większey części ma wąskie Ulice, dla ganeczkw, przed Domami wybudowanych. Pod każdym prawie Domostwem,
sa

są dobre sklepione piwnice. Obywatelow
 naymniey iest 60000, nierachuiąc wielu
 Cudzoziemcow, ktorzy, częścią dla han-
 dlu tam przebywaią, częścią też tylko
 przeieżdzaia. Przywileie y Wolności Ich
 są znaczne: Albowiem, iako trzecie wiel-
 kie Miasto Pruskie, należy do Rady Pru-
 skiej, a tak tedy ma mieysce y głos na
 Seymach Polskich, y przy Elekcyi Kro-
 lewskiej, ma Prawo bicia pieniędzy, zbie-
 rania Bursztynu &c. Krol Kazimierz 1657,
 Magistratowi, Ławnikom y 100 Mężom
 albo Centumviris nadał Godność Szlache-
 cką, aby odtąd nazywali się Nobiles. Mia-
 sto złożone iest, własnie mowiac, z dwuch
 Miast, Nowego y Starego Miasta, przy-
 tym z kilku Przedmieścia. Iest tu 12 Lu-
 terskich Kościołow, oprócz tych, ktore
 są w Łazarecie, Cuchthauzie, y Spinhau-
 zie, 2 Ewangelickie, 7 Katolickich, y Col-
 legium XX. Jezuitow, z niektórymi in-
 nymi Klasztorami. Luterski Maryi albo
 Wielki Kościół, naywspanialszy iest mie-
 dzy wszystkimi. Pierwszy Xiądz przynim,
 Seniorem iest Ministerii, ktorego członki
 w Godności y Powadze sobie są rowne,
 ale dwa z nich zawsze muszą bydź Docto-
 res Theologiae. W Luteranńkim Gym-
 nasium Akademicznym, iest 7 Professo-
 row, y ieden Lector Polskiego Języka.

W

W założeniu y pomnożeniu Biblioteki, do Miasta należącey, wiele pracował, y na wielkie zarobił zasługi, Adrian Engelke. Ratusze na Starym y Nowym Mieście, pod którym ostatnim iest Komora, gdzie cło od towarow płacone bywa, publiczna Waga, y Cekauz, ią Starofwieckie Budynki. Na Giełdzie, która się Artushoff nazywa, Mieszczanie Krolowi Augustowi III. 1755. Marmurową Statuę wystawili. Młyn wielki na Rodaunie, od 18 Koł, miał przedtym Miastu każdej Godziny ieden Czerwony złoty przynosić, ale teraz tyle nieczyni. Miasto te niegdyś było, iedne z nayprzednieyszych Miast Anzeatyckich, y teraz ieszcze należy do liczby nayślawnieyszych Miast Handlownych w Europie. Do tuteyszego dobrego Portu, corocznie z Morza więcej iak 1000 Okrętow wechodzi, które wywożą około 60000 Łasztow Zboża, (Łaszt ieden na 40 Talarow szacować można) przytym Wełnę, Skory, Łoy, Masło, Wosk, Potas, Drzewo, Futra, y inne towary, które na 12 albo 1300 Polskich statkach, Wisłą sprowadzane bywaią: Przywożą zaś, Wina, Korzenie, Sukna, iedwabne y wełniane materye, Oliwę, Sledzie, Towary Aptekarskie, Sol, Zelazo, Ołow, y inne towary. Prawie wszystkie Europeyskie Potencye, mają tu

H

swoich

swoich Rezydentow, y Konsulow. Obywatele z większey części są Luteranie; naybogatsi zaś, y naycełnieysii między nimi są Ewangelicy. Miasto ma swoy własny Garnizon. Fortyfikacye są znaczne, osobliwie ku Zachodowi y Północy, gdzie Miasto otoczone iest Gorami y Pagorkami, które wyższe są, niż Wieże Mieyskie, y między ktoremi nayznaczniejszy są Biskupia Gora, y Hagelsberg. Na ostatniey za dawnych czasów był Zamek, który, równie iako y Gora, od pewnego Człowieka Imieniem Hagel, tak był nazwany; ale ten Hagel dla Tyraństwa swoiego, w nim iest zabity, y Zamek iego spalony. Był też tam Grob Dziedziczny Państwa iakiegoś, czego iasnym iest dowodem Urna, lub Statua, tamże około roku 1664 znaleziona. Niedaleko stąd, pokazują nie tylko mieysce, które Moskale 1734 daremnie szturmowali, ale też wielką mogiłę, która kilka tysięcy Ludzi, przy tey okazji zabitych, w sobie zamyka. 1752 umarło w Mieście 1846 Ludzi; Na Wisłę przyшло 1288 małych y wielkich Statkow Polskich, z Morza zaś 1014 okrętow; a zboża przywieziono 58060 Łasztow, y 40 Korcy. Co się Historyi Miasta dotyczy, można dowieść z dawnych monumentow, że stare Miasto Gdańsk, około roku 997, dość

dość dobrym już było miastem, a nie Wsią albo iedynie tylko podłym Miasieczkiem. Nowe Miasto 1311, od Krzyżaków było założone, a 1343 wałem y fossą umocnione. Roku 1454 wybiło się z pod iarzma Krzyżackiego, a pod pewnymi Kondycyami poddało się Polskiemu Krolowi Kazimierzowi, od ktorego miedzy innymi Przywilejami, otrzymało takoz Prawo bicia pieniędzy. Ponieważ bez poprzedzającego stwierdzenia Praw swoich, Krolowi Stefanowi hołdować niechciało, a tak 1577 Banicya nań wyszła, y obleżone było; Jednakowoż, Sprawa ta przez Posrzednictwo była ugodzona, y Król, po Przeproszeniu publicznym, znówu Miasto te przyiąwszy do Łaski, potwierdził Prawa Jego, y wolne wyznanie Wiary Ewangelickiey; Ale musiało Krolowi, pewną Summę Pienędzy wyliczyć. 1734 przyięło było Krola Stanisława, lecz zato wytrzymać musiało, od Woyska Moskiewskiego y Saskiego, ciężkie bombardowanie y obleżenie; Jako się też na ostatek, ponieważ wszyſtka nadzieia pomocy Francuskiej wniwecz się obrocila, a Stanisław drogę do Uyscia znalazł, Elektorowi Saskiemu, Augustowi III. iako swoiemu prawdziwemu Krolowi y Panu, poddało. Niedawno wielkie były sprzeczki miedzy

Mieszczanami y Magistratem, ktore z wielką pracą ugodzone, y przez Ordinatjo Regia Civitati Gedanensi præscripta 1752 uprzątzione były, z ktorey nauczyć się można Formy Rządu Miałta, y Prawiego. Należy do Parafii Biskupa Kujawskiego, ktorego też tak dalece szanuie, ile różne Religie, y Prawa pozwalają. Do Miałta należy ieszcze

a) Zuława Gdańska, ktora oblana iest od Wisły y Motławy, a 33 Wsie w sobie zamyka, ktore 1400 Łanow wynoszą. Magistrat Gdański, wolnowładny tam Rząd prowadzi, do ktorego naystarszy Burmistrz, y 2 Radnych Panow, za Dyrektorow y Inspektorow, iest wyznaczonych. Dwanaście iest wsi Kościelnych, mianowicie: Stieblau, Gutland, Osterwik, Wosic, Trutenau, Wozlac, Gotteswald, Reichenberg, Kasemark, Groscunder, Leckau, Nassenhuben, ktora iest Ewangelicka, y 2 Kaplice. Od wsi Stieblau, Zuława Stieblawska Imie swoje bierze. We wsi Gutland pod czas wojny Szańce bywaią sypane. W Schmerbloku nad Wisłą iedynie tylko Holendrzy mieszkają. Motława dzieli Zuławę Gdańską od Gdańskiej Niziny, ktora z następującą nie musi być pomieszana.

b) Ni-

b) Nizina, Frische Nehrung nazwana, ktora jest część Ziemi wąska ale długa, między Morzem Bałtyckim, odnogami Wisły, y Frisch-Haffem, ciągnąca się aż do Piławy. Rzecz uwagi naygodniejszy jest tu Forteca Minda, czyli Weyszelmunda, ktora leży, przy wpadku Zachodniej Odnoży Wisły, do Morza Bałtyckiego, a naprzeciwko niej, z drugiej Strony rzeki, jest Westerfzanc. Imię swoje bierze od uścia Wisły; należy do Miasta, jest mocna, ma swoy Kościół y Port dość dobry. 1734 dobyła była od Szwedów. Są jeszcze tu wsi Kościelne, Bohnhak, Schönbaum, Kobbelgrube, Neukrug, Probbernau, y Tiegenort.

c) Wyżyna, na ktorej jest Miasteczko Hela albo Heel, leżące na samym Koncu krzywey y wąskiej części Ziemi, ktora się ciągnie w Morze Bałtyckie, y tak nazwany Pautzkerwik formuje. Tu okręta na Kotwicach stawaia. 1572 Miasteczko to pogorzało. Na tej Wyżynie jest jeszcze 8 Wsi Kościelnych, mianowicie All Gottes Engeln, Ohra, Muggenhahl, Praust, Gischkau, Loblau, Wonnenberg, Rambeltsh.

2) Oliwa, Sławny Klasztor o milę od Gdańska, krory Xiążę Subisław 170, lub,

podług innych zdania, Samboryusz Xiążę Pomorski 1178 wyfundował, y Zakonnikami S. Benedykta osadził. 1224 y 1234 albo 36 spalili go, w Pogaństwie ieszcze zostaiący Prusacy, a 1432 albo 33 Czescy Zolnierze, na żoldzie Polskim będące. 1577 od Gdańszczanow był zburzony, ktorzy na nowe wybudowanie onego 20000 Złotych zapłacić musieli. 1660 na dniu 3 Maia, zawarty tu był pokoy miedzy Szwedami y Polakami, a w roku następującym do Konstytucyi wpisany. Klasztor ten teraz należy do Cysterfow, ktorych iest 50. Opat ma naywiększe Dochody, ze wszystkich Zakonnych Prałatow Polskich. Kościół że szrodka niewymownie iest piękny, osobliwie zaś Oltarz wysoki y Ambona, dla wyborney pozłoty, barzo przyjemny oczom sprawuie widok. Liczy się w nim około 40 Oltarzow, ktore wszystkie iak naylepiey są przyozdobione. Miedzy wszystkimi Kaplicami tam przybudowanymi, naywspanialsza iest ta, ktora Matce Boskiej poświęcona. W Chorze leżą Kości Fundatora Klasztora, y Synowiego, pod Marmurowym Grobowcem; Po stronach widzieć można Obrazy wielkich y zacnych Dobrodzieiow, ktorzy ten Klasztor udarowali. W Klasztorze znajduie się niedaleko weyscia do Kościoła,
Stol

Stół marmurowy w Scienie, który, na Pamiątkę wyż wspomnionego Pokoju, tam jest postawiony. Apteka pięknym porządkiem ułożona. Klasztor ma Prawo zbierania Burlztynu. Około niego założone jest Miasieczko dobrze zabudowane.

3) Pucko, Miasieczko z obronnym Zamkiem. Z iedney strony bagniskiem jest otoczone; a teraz znowu Ekonomią Krolewską. 1464 po długim oblężeniu Dunczycy, 1626 Szwedzi, a w następującym roku Polacy go dobyli. Morze Bałtyckie, między Gdańskiem y Pautzke, formuje Odnogę Morską, która się Pautzkerwik nazywa.

4) Zernowiec, wspaniały Klasztor Pannien Zakonnych S. Norberta, który 1213 jest fundowany.

5) Sukow, Klasztor P. P. Bernardynek,

6) Paradyż, Maryi nazwany, z Klasztorem Kartuzyańskim, niedaleko Mirachowa, między 2 Jeziorami; Jeden tylko jest Klasztor tego Zakonu w całych Prusiech.

7) Mirachow, Miasieczko.

8) Bialenburskie, Miasieczko.

9) Tczewo, obronne miasto Krolewskie nad Wisłą wystawione 1209. Przed-

rym nazywało się Sau, y Stolicą Hrabstwa było. Jest tu Klasztor Dominikański fundowany 1288 od Mszczugiusza. 1310 y 1432 albo 33 Mieysce te było spalone, a 1577 znowu pogorzało. Dobyte było 1626 y 1655 od Szwedow. Sądy Ziemskie się tu odprawuią: Przytym ieszcze uważać trzeba Ekonomią Tczewską Krolewską y Kościół Luteranński.

10) Skarszow, nad Rzeką Ferfą, Miasteczko Krolewskie z Zamkiem. Do wiary rzecz podobna, że po roku 1180 jest wybudowane. W lat 6 po założeniu swoim, od Prusakow było zburzone, ale w krotce znowu wystawione; potym zaś przez Kupno, lub też Zamianę od Kawalerow S. Jana Jeruzalemskiego, dostało się Krzyżakom. Jest tu Krolewska Polska Kancelarya. Co 4 Niedziele odprawuią się Sądy na ktorych Podiewodzy Sprawy mnieysze decyduie, ważnieysze zaś, sam Wojewoda co Czwierć Roku sądzi. Apellować ztąd można do Piotrkowa.

11) Starogard, Małe miasto Krolewskie nad Ferfą. Kiedy Miasto te, podłym tylko ieszcze było Mieyscem, Subisław Xiążę Pomorski, oddał ie był Kawalerom S. Jana, ktorzy tam Kościół S. Jana wybudowali. Na Mieyscu tym, na ktorym teraz
Miasto

Miaſto leży, od Krzyżakow 1339 ieſt wybudowane, albo odnowione, y ze wſzytkim ſkończzone: Z ktorego przenieſienia Miaſta, Kawalerowie S. Jana wcale niebyli kontenci. 1465 Polacy go dobyli, a 1655 Szwedom poddać ſię muſiało. Tu odprawiają ſię Seymiki tego Wojewodztwa.

12) Gniew, Krolewſkie Miaſteczko z Zamkiem, przy wpadku Rzeki Ferſy do Wiſły. 1183 doſtało ſię Krzyżakom, którzy tam Fortecę założyli. 1463 Polakom, a 1626 y 1655 Szwedom poddać ſię muſiało. Kościół Farny, Katolicy 1596 odebrali. Za nowſzych czaſow, pewny Xiądz Luterſki, Imieniem Jan Gertz, muſiał wyſtawić Statuę S. Nepomucenowi, ktorego, podług ich udania, miał bluźnić.

13) Nowe, Krolewſkie Miaſteczko, ktore z iedney ſtrony ma Wiſłę, z drugiey zaś błota. Wzmianka Jęgo, dzieie ſię już w roku 1310. Mieſzczanie wypędzili 1458 Garnizon Polſki, z kąd też Krzyżacy Miaſto obielei, ale znowu 1464 albo 65 Polakom ie oddać muſieli. 1626 y 1655 Szwedzi do poddania ſię przymuſili.

14) Biſzmark, Miaſteczko, ktore po kilka razy gorzało.

15) Hamerſztyn, Miaſto Krolewſkie, na początku Rzeki Brdy, ktore ſię 1466 Polakom poddało. 1719 pogorzało.

16) Friedland Miałeczeko Krolewskie,
z Kościołem Luterskim.

17) Landek, Miałeczeko.

18) Swiecie, Krolewskie Miałto z Zam-
kiem, nad Wisłą. Zamek od Xiążęcia
Swiatopelka 1244, przeciwko Krzyżakom,
jest wybudowany; Miałto potym założo-
ne, a 1340 zmocnione, kiedy się 1310 w
Moc Krzyżakow dostało. Polacy dobyli
go 1454, następującego roku Krzyżacy,
1466 znowu Polacy. 1655 Szwedzi, a
naostatek, w rok potym Polacy.

19) Tuchol, Krolewskie Miałto z Zam-
kiem, nad Rzeką Brdą, ktore niegdys
ławne było w woynach Polskich y Pru-
skich, y gdzie Sądy Ziemskie odprawują
się.

20) Chojnice, Miałeczeko Krolewskie,
z Kościołem Luteranńskim.

21) Sluchow, czyli Człukow, Miałeczeko
Krolewskie.

4. WARMIA, zewsząd Krolestwem
Pruskim otoczona, do żadnego Woje-
wodztwa nienależąca, ale iedynie tylko
do Biskupa y Kapituły, tak dalece, że ani
Szlachta, ani inni Obywatele, do żadnych
Sądow apellować nie mogą. O Biskupie
wyżey się już mówiło w Introdukcyi do
tego

tego Rozdziału. Dystryktu Biskupstwa tego, Biskup ma 2 części, a Kapituła trzecią. Poddani ich, tegoż zażywają Prawa, którego y inni Prusacy: Iednakowoż mają swoje osobliwe, które u nich są ważne, y które oni, Ordynacyą, albo Po-
stawowieniem Krajowym, nazywają. Mają też oni wspólne Seymiki, do których Szlachta, Miasta, Woytowie, y Wolni (którzy od Panżczyzny uwolnieni, y frzodkiem niby są między Szlachtą a Chłopami) należą. Poddani z Generałem Pruskim żadney niemają społeczności, ale Biskup tylko jest tam przytomny, który potym to co się na nim stało, y uchwalono było, osobliwie co się Podarkow tycze, Ludziom swoim, w osobnym Zgromadzeniu, przedkłada; Oni zaś, zawżę się prawie trzymają zdania Biskupa swego, y Prowincyi Pruskiej. Warminskie Urzędy, Miasta, y miejsca naycelnieysze, są następujące.

I. Urząd albo Woytostwo Framburg, w którym

1. Framburg, mierne Miasto nad Frisch-Haffem; Założone jest 1279, a zażywa Prawa Lubeckiego. Jest tu Kapituła, Kościół zaś leży na pagorku. Mikołay Koper-
nik, Matematyk sławny, był tu Kanonikiem, y umarł 24 Maia 1543.

2. Blu-

2. Bludau, Wieś Kościelna.

II. Urząd Brunsberski, gdzie

1. Brunsberg, dość wielkie, y dobre handlowne Miasto nad Rzeką Passarge, która niedaleko ztąd, do Frisch-Haflu wpada. Wybudowane iest 1255, y od Imienia Biskupa Brunona nazwane; Dzieli się na Stare y Nowe - Miasto, iest ludne, y używa Prawa Lubeckiego. Tuteysze Sławne Collegium XX. Jezuitow, było niegdyś Klasztorem Franciszkańskim, a fundowane iest, przez sławnego y Uczonego Kardynała, a Biskupa Warmińskiego Stanisława Hosiusza, dla czego też Hosianum się nazywa. Iest tu też Klasztor Panienski. Tum Warmiński fundowany iest 1260, z 16 Probstwami, dla tyluż Kanonikow. Obywatele 1461 wypędzili z Miasta osadę Polską y złapali Biskupa Warmińskiego, który był z strony Krzyżakow. Krol Władisław 1637 przez publiczny dokument albo Diploma, pierwszych tuteyszych kreował Patrycyuszow. Przedtym miasto te należało do wielkich Miast Pruskich, a tak, y do RADY: Teraz zaś, tylko iest pod Biskupem, iako iedynie Biskupie Miasto.

2. Kreutzkirche, Petelkau, Groß-Rautenberg, Tidmansdorf, y Schalmei, są Wsie Kościelne.

III. Urząd Mehlsacki, w którym

1. Mehlsack, Miaśteczo z Zamkiem nad Rzeką Walszą, która do Passarge wpada.

2. Legsen, Peterswald, Tolksdorf, Plaßwisch, Langwalde, Wusen, Stegmansdorf, Henerkau, Sonnenwalde, Lichtenau, Plauten, Frauendorf, są Wsie Kościelne.

IV. Urząd Ornetski, w którym

1. Ornetz, Miasto z Zamkiem nad Drebnicą wybudowane 1316.

2. Migenen, Krossen, Basien, Open, Benern, Arnsdorf, Kalkstein, Elditten, Wolfsdorf, są Wsie Kościelne.

V. Urząd Helsberski, gdzie

1. Helsberg, piękne miasto, z Zamkiem wybornym Rezydencyjonalnym Biskupa Warmińskiego. Ma być wybudowane 1240. Pogorzało 1521. Karol XII. Król Szwedzki, miał tu 1703 swoją Kwaterę. Jest tu też Collegium XX. Jezuitów.

2. Bi-

2. Bistein, albo Bischoffstein, Miasieczko wybudowane 1325. Krzyżacy ie obieli 1455, a 1589 pogorzało.

3. Reimerswalde, Raunau, Reichenberg, Wernegitten, Stolzhagen, Blankensee, Rogenhausen, Krekollen, Kiwitten, Schulen, Wuslak, są Wsie Kościelne.

VI. Urząd Guttstatki, w którym

1) Guttstad, Miasieczko, nad rzeką Alle, ktore 1325 wybudowane, y różnymi czasami wiele wystać musiało.

2. Peterswalde, Regettlen, Glottau, Qwets, Heiligenthal, Schöliten, Rosengart, Münsterberg, Süßenthal, Eschenau, Nufsberg, są Wsie Kościelne.

VII. Urząd Olsztyniecki, gdzie

1. Olsztynek, Miasieczko z Zamkiem nad Alle, założone 1367. Należy do Kapituły, która tu ma Ekonomia.

2. Diwitten, Braunswalde, Neu-Ko-kendorf, Jonkendorf, Gedkendorf, Schö-nenberg, Ditterschwalde, Schönbruk, Grosz-Berting nad Alle: Grislinen, blisko początku Rzeki Passarge; Wutrinen, Grosz-Pasden, Klakendorf, Groß-Kle-berg, są Wsie Kościelne.

VIII.

VIII. Urząd Wartenburski, gdzie

1. Wartenburg, Miaszeczek z Zamkiem, nad rzeką Prafter, założone 1325. Krzyżakom się poddało 1455. Pogorzało 1494.
2. Alt-Wartenburg, Lemkendorf, y Bartelsdorf, są Wsie Kościelne.

IX. Urząd Seeburski, w którym

1. Seeburg, Miaszeczek.
2. Bischofsburg, także podłe Miaszeczek.
3. Ramsau, Groß Bessau, Fleming, Freidenberg, Lokau, Frankenau, Sigfridswald, Prositten, Lautern, są Wsie Kościelne.

X. Urząd Rößelski, w którym

1. Rößel, Miaszeczek z Zamkiem, y Collegium XX. Jezuitów, do którego, w bliskości położony Kościół S. Lipki w Krolestwie Pruskim, należy.
2. Leginen, Groß-Cöln, Schellen, Glockstein, Santopen, Plaufen, Sturmhubel, są Wsie Kościelne.
3. Bischofsdorf, nad Jeziorem Zain, Zamek.

